

בס"ד

בשורה משמחת לכל שוחרי התורה !

יצא לאור מכתב יד אחרי 500 שנה

ספר "גאון יעקב" ביאור על טור אורח חיים

למהר"ם אלשקר זצ"ל

מח"ס שו"ת מהר"ם אלשקר

ניתן להשיג את הספר

אצל המו"ל:

רבי שמעון לסקר (אלשקר) שליט"א

במספר טלפון: 0527154840

יְהוָה לֹא יַעֲזֹב אֶת עַמּוֹתָיו
אֲשֶׁר יִשְׁכְּנוּ בְּיָדוֹ

ספר

גאון יעקב

לדביו משה אל-אשקד

בעל שו"ת מהר"ם אל-אשקד

ביאור על סוד אורח חיים

י"ל לראשונה

אחד כ- 500 שנה

מכתב יד יחיד בעולם

ע"י המשתדלים

שמעון אליהו גד אל-אשקד

ליאור אל-אשקד

מכון "לנשמה"

עפולה ח'תשפ"ד

©

כל הזכויות שמורות

דוא"ל הסו"ל

מכון "לשמוח"

H2101268@gmail.com

טלפון: 0527154840

מפתח

• מבואות •

דבר המבוא	7
דבר המגיה	14
תולדות המחבר	22
תפילות ובקשות מהמחבר	27

• הלכות שבת •

סימן שז	א
סימן שח	ד
סימן שט	יד
סימן שי	טז
סימן שיא	כ
סימן שיב	כב
סימן שיג	כד
סימן שיד	כח
סימן שטז	לא
סימן שטז	לג
סימן שזי	לו
סימן שיח	לח
סימן שיט	מג
סימן שכ	מו
סימן שכא	מט
סימן שכב	נב
סימן שכג	נה
סימן שכד	נו
סימן שכה	נח
סימן שכו	סה
סימן שכז	סז
סימן שכח	סח
סימן שכט	עח
סימן של	עט
סימן שלא	פא
סימן שלב	פב
סימן שלג	פג
סימן שלד	פו
סימן שלה	צב
סימן שלו	צג
סימן שלז	צה
סימן שלח	צו
סימן שלט	צח
סימן שמ	ק
סימן שמא	קא
סימן שמג	קא
סימן שדמ	קב

סימן שמה	קג
סימן שמו	קז
סימן שמוז	קט
סימן שמח	קי
סימן שמט	קי
סימן שנ	קיב
סימן שנא	קיג
סימן שנב	קיד
סימן שנג	קטו
סימן שנד	קטז
סימן שנה	קיז
סימן שנו	קכ
סימן שנו	קכא
סימן שנח	קכב
סימן שנט	קכה
סימן שס	קכה
סימן שסא	קכו
סימן שסב	קכח
סימן שסג	קלא
סימן שסד	קמ
סימן שסה	קמח
סימן שסו	קמט
סימן שסז	קנד
סימן שסח	קנה
סימן שסט	קנה
סימן שע	קנו
סימן שעא	קנח
סימן שעב	קס
סימן שעג	קסו
סימן שעד	קסו
סימן שעה	קסז
סימן שעו	קסח
סימן שעז	קסט
סימן שעח	קע
סימן שעט	קעא
סימן שף	קעב
סימן שפא	קעג
סימן שפב	קעה
סימן שפג	קעז
סימן שפד	קעז
סימן שפה	קעח
סימן שפו	קעח
סימן שפז	קפא
סימן שפח	קפב

♦ מפתח

רמב	סימן תמו
רמב	סימן תמוז
רמו	סימן תמוח
רמז	סימן תמוט
רמז	סימן תנ
רמח	סימן תנא
רנג	סימן תנב
רנו	סימן תנג
רנח	סימן תנר
רנט	סימן תנה
רסא	סימן תנו
רסג	סימן תנוז
רסד	סימן תנח
רסד	סימן תנט
רסז	סימן תס
רסח	סימן תסא
רסט	סימן תסב
רעא	סימן תסג
רעב	סימן תסד
רעב	סימן תסה
רעב	סימן תסו
רעג	סימן תסז
רעה	סימן תסח
רעט	סימן תסט
רעט	סימן תע
רפ	סימן תעא
רפא	סימן תעב
רפד	סימן תעג
רפט	סימן תעד
רפט	סימן תעה
רצג	סימן תעו
רצג	סימן תעז
רצד	סימן תעה
רצה	סימן תעט
רצה	סימן תפ
רצו	סימן תפא
רצו	סימן תפב
רצו	סימן תפג
רצו	סימן תפד
רצו	סימן תפה
רצח	סימן תפח
רצט	סימן תפט
שא	סימן תצ
שא	סימן תצב
שב	סימן תצג

♦ הלכות יום טוב ♦

שג	סימן תצה
----	----------

קפב	סימן שפט
קפב	סימן שיץ
קפב	סימן שצא
קפג	סימן שצב
קפו	סימן שצג
קפז	סימן שצד
קפט	סימן שצה
קפט	סימן שצו
קצ	סימן שצז
קצד	סימן שצח
קצח	סימן שצט
רב	סימן ת
רב	סימן תא
רב	סימן תב
רג	סימן תג
רג	סימן תד
רג	סימן תה
רה	סימן תו
רו	סימן תז
רו	סימן תח
רז	סימן תט
ריא	סימן תי
ריא	סימן תיא
ריב	סימן תיב
ריב	סימן תיג
ריב	סימן תיד
ריג	סימן תטו
ריג	סימן תיו
רטו	סימן תכב
ריח	סימן תכו

♦ הלכות פסח ♦

ריט	סימן תכט
ריט	סימן תלא
רב	סימן תלב
רכא	סימן תלג
רכג	סימן תלד
רכד	סימן תלה
רכד	סימן תלו
רכה	סימן תלז
רכה	סימן תלח
רכז	סימן תלט
רכט	סימן תמ
רל	סימן תמא
רלא	סימן תמב
רלז	סימן תמג
רמ	סימן תמוד
רמא	סימן תמה

שד	סימן תקמב
שה	סימן תקמוג
שח	סימן תקמד
שיג	סימן תקמה
שיד	סימן תקמו
שטז	סימן תקמו
שיח	סימן תקמח

+ הלכות תשעה באב ושאר תעניות +

שז	סימן תקמט
שז	סימן תקנו
שצא	סימן תקנא
שצב	סימן תקנב
שצד	סימן תקנג
שצד	סימן תקנד
שצו	סימן תקנה
שצו	סימן תקנו
שצו	סימן תקנו
שצו	סימן תקנח
שצו	סימן תקנט
שצח	סימן תקס
ת	סימן תקסא
תא	סימן תקסב
תד	סימן תקסג
תד	סימן תקסד
תה	סימן תקסה
תה	סימן תקסו
תו	סימן תקסז
תז	סימן תקסח
תח	סימן תקסט
תט	סימן תקע
תט	סימן תקעא
תט	סימן תקעב
תי	סימן תקעג
תיא	סימן תקעד
תיא	סימן תקעה
תיד	סימן תקעו
תטז	סימן תקעז
תיז	סימן תקעח
תיז	סימן תקעט

+ הלכות ראש השנה +

תיט	סימן תקפא
תכ	סימן תקפב
תכא	סימן תקפג
תכב	סימן תקפד
תכג	סימן תקפה
תכו	סימן תקפו

שיד	סימן תצו
שה	סימן תצז
שח	סימן תצח
שיג	סימן תצט
שיד	סימן תק
שטז	סימן תקא
שיח	סימן תקב
שית	סימן תקג
שכ	סימן תקד
שכב	סימן תקה
שכב	סימן תקו
שכד	סימן תקז
שכו	סימן תקח
שכו	סימן תקט
שכח	סימן תקי
של	סימן תקיא
שלא	סימן תקיב
שלב	סימן תקיג
שלה	סימן תקיד
שלה	סימן תקטו
שמא	סימן תקטז
שמב	סימן תקיז
שמוג	סימן תקיח
שמו	סימן תקיט
שמו	סימן תקב
שמח	סימן תקבא
שמט	סימן תקבב
שנ	סימן תקבג
שנא	סימן תקבד
שנב	סימן תקבה
שנג	סימן תקבו
שנה	סימן תקבז
שסב	סימן תקבח
שסג	סימן תקבט

+ הלכות חול המועד +

שסה	סימן תקל
שסה	סימן תקלא
שסו	סימן תקלב
שסז	סימן תקלג
שסח	סימן תקלד
שסט	סימן תקלה
שסט	סימן תקלו
שע	סימן תקלז
שעג	סימן תקלח
שעד	סימן תקלט
שעז	סימן תקמ
שעט	סימן תקמא

♦ מפתח

תקד	סימן תרלה
תקה	סימן תרלו
תקו	סימן תרלז
תקו	סימן תרלה
תקח	סימן תרלט
תקי	סימן תרמ
תקיב	סימן תרמא
תקיב	סימן תרמב
תקיו	סימן תרמוג
תקיו	סימן תרמוד

♦ הלכות לולב ♦

תקיד	סימן תרמה
תקיו	סימן תרמו
תקב	סימן תרמוז
תקבא	סימן תרמח
תקבד	סימן תרמט
תקבו	סימן תרנ
תקכז	סימן תרנא
תקלא	סימן תרנב
תקלב	סימן תרנג
תקלב	סימן תרנד
תקלג	סימן תרנה
תקלג	סימן תרנו
תקלג	סימן תרנז
תקלד	סימן תרנח
תקלו	סימן תרנט
תקלו	סימן תרס
תקלו	סימן תרסא
תקלו	סימן תרסב
תקלח	סימן תרסג
תקלח	סימן תרסד
תקלט	סימן תרסה
תקמ	סימן תרסו
תקמ	סימן תרסז
תקמא	סימן תרסח
תקמב	סימן תרסט

♦ הלכות חנוכה ♦

תקמג	סימן עתר
תקמד	סימן תרעא
תקמו	סימן תרעב
תקמז	סימן תרעג
תקמח	סימן תרעד
תקמט	סימן תרעה
תקמט	סימן תרעו
תקנ	סימן תרעז
תקנא	נספחים

תלא	סימן תקפז
תלב	סימן תקפח
תלד	סימן תקפט
תלז	סימן תקצ
תמא	סימן תקצא
תמו	סימן תקצב
תמח	סימן תקצג
תמח	סימן תקצד
תמט	סימן תקצה
תמט	סימן תקצז
תמט	סימן תקצח
תמט	סימן תקצט
תנ	סימן תר
תנא	סימן תרא
תנא	סימן תרב

♦ הלכות יום הכפורים ♦

תנר	סימן תרו
תנר	סימן תרז
תנה	סימן תרח
תנו	סימן תרט
תנו	סימן תרי
תנו	סימן תריא
תנה	סימן תריב
תס	סימן תריג
תסד	סימן תריד
תסה	סימן תרטו
תסה	סימן תרטז
תסו	סימן תריז
תסז	סימן תריח
תסט	סימן תריט
תעא	סימן תרב
תעא	סימן תרבא
תעב	סימן תרכב
תעג	סימן תרכג
תעג	סימן תרכד

♦ הלכות סוכה ♦

תעה	סימן תרכה
תעה	סימן תרכו
תעז	סימן תרכז
תעט	סימן תרכח
תפא	סימן תרכט
תפז	סימן תרל
תצה	סימן תרלא
תצח	סימן תרלב
תק	סימן תרלג
תקג	סימן תרלד

דבר המכון

ספר "גאון יעקב" לרבינו משה אלאשקר ז"ל, הינו ביאור לדברי הטור ז"ל, ונראה שהמחבר שם לו כמטרה, בין השאר, לגלות את מקורותיו של הטור.

בדרך כלל, מעתיק רבינו ציטוט מדברי המחבר, עליו מביא את תמצית הסוגיה מהגמרא, כשלצידה מביא את ביאור המפרשים עליה. ואחר כן, בהדרגה, מביא רבינו את שיטות הראשונים השונים, כשמראשי המדברים בחיבורו, באופן טבעי, מצוי הרמב"ם, שכרוך הוא, על פי רוב, אחר פסקיו, זאת לבד מהערצתו הגלויה אליו בענייני אמונה ודעות, וכמשתקף טובא מההשגות שהשיג על רבי שם טוב, כתגובה להשגותיו על הרמב"ם (עיין שו"ת מהר"ם אלאשקר סימן קי"ז) ולצד הרמב"ם מופיעים תדיר, שני עמודי ההוראה הנוספים, הרי"ף והרא"ש, כשלאחריהם יתר להקות הפוסקים הראשונים, עליהם מנצח רבינו בסתירה, בניה והכרעה.

במקרים רבים אין רבינו מכריע בין השיטות השונות, ומ"מ צמוד הוא לפירוש הטור, וכפי שכתב (סימן שצ"ט) "ויש בעניינים אלו פירושים אחרים ואני לפירוש דברי רבינו ז"ל באתי".

ובמקום אחר (סימן שי"ד) בענין עלי הדס קטומים, מוכיח רבינו שהביאור הנכון בסוגיה הוא כדעת 'בעל הטורים' דוקא, וכדכתב "...כך נראה לי לפרושי האי מלתא לדעת רבינו ופירושא דוקא ויציבא הוא. אחר אשר כתבתי כל זה קרא שבא לידי פירוש קצר שפירש רבינו ז"ל לפסקי אביו ז"ל ומצאתי שפירש שם בדברי אביו שכתב דקטים ומנח דשמא יקטום ליכא, כמו שפירשנו, וזיכני ה' וירדתי לסוף דעתו מדעתי".

מלבד עצם בחירתו של רבינו לחבר באור על פסקי בעל הטורים, המעידה על החשבת חיבורו אצלו, עוד נגלית הערצתו הרבה אליו, וכמובא בתשובתו לרבינו הרד"ך (שו"ת מהר"ם אלאשקר סימן כ"ד) בה הוא כותב "...עוד הודיע לי כבוד תורתו על גדולת רבינו הרב בעל הטורים ז"ל ואיך חששת לכבודו בשעת חימום כי עשינו אותו בעל מום... ומי כמוני אשר ידע בחן ערכו ויתן עוז למלכו ומי כמוני מהפך בזכותו כי בארתי את דבריו וכמגיד משנה חברתי על ספר מספריו הביאני המלך חדריו".

פעמים, ורבינו, אחר הבאת השיטות השונות, מכריע דעתו, בענוותנותו היתרה, וכמובא (סימן של"א) בענין חימום מים בשבת עבור נימול, היכא דלא הכינו מראש המים או שנשפכו קודם המילה, ששיטת הטור והרמב"ם שאין לדחות את המילה בכהאי גוונא, וכנגדם הביא רבינו את דעת הרז"ה והרמב"ם העושים חילוק בין שלא הוכנו מים חמים מבעוד יום או שנשפכו קודם למילה, שאז אין להתיר לישראל לחמם המים בשבת ותדחה המילה, לבין שנשפכו אחר המילה שאז מתירים שישראל יחמם המים בשבת, וכתב רבינו "...ואם היתה דעת התינוקות מכרעת הייתי נוטה לסברא ראשונה, ומצאתי לה הוכחה מהירושלמי...".

ויש, ודן רבינו בדברי הראשונים ומביע את דעתו, וכדין מריטת נוצת העוף ביום טוב קודם השחיטה (סימן תצ"ח) שהביא רבינו שורת ראשונים האוסרים לעשות כן, וכנגדם הביא את דעת הרמב"ם וראשונים נוספים המקילים בזה, כשלבסוף מכריע רבינו, וכלשונו, "ודעתי הקלה נוטה להתלות באילנות הגדולות האלה ולהתיר, דבלא מריטה הדבר קרוב לבוא לידי נבילה".

וכעין זה (סימן תנ"ט) הובאו בדבריו מחלוקת רש"י והרמב"ם, בביאור דברי הגמ' בענין צורך צינור הידיים בשני כלים של מים, אם נעשה כן מחמת חום התנור או אפילו מחמת חום העיסה לבדה, אף בלא תנור, וכתב רבינו ז"ל "ואם היתה דעת התינוקות מכרעת הייתי מכריע כדברי הר"מ במז"ל".

♦ דבר המכון

ובמקום אחר (סימן שמ"ה) כותב רבינו "...ואלוילי דלא מעילנא ביני אריותא הוה אמינא דהר"מ במז"ל מפרש דכאן בזמן שישראל שרויין במדבר...".

ואף בספר תשובותיו (שו"ת מהר"ם אלאשקר סימן כ"ה) מתבטא הרב בלשון דומה "ואם היתה דעת התינוקות מכרעת הייתי אומר דאין דעת הרא"ש מכרעת..." , אלא שבסיום תשובתו, מכוח יראתו הקודמת לחכמתו, המעורבת במידת האמת, שהיא נר לרגלו השזורה בעומק נשמתו, מכריחים אותו לנקוט בלשון של זהירות ולא להכריע כלל אודות השאלה עליה נשאל, וכלשונו, "יש בנדון לפקפק ולהסתפק וכל הדברים יגעים ומגיעים למשפט הסברה ועינינו הרואות כי לא יאות לנו לסמוך על היקש סברתנו ושיקול דעתנו והכרעתנו, בכיוצא בזה, ואין הדעת הקלה מכרעת ואף כי דעת יחידי, ואין ולאו ורפיא בידי, לפיכך איני מורה לך בדבר הזה להקל נאום העלוב ממצוקי הזמן".

ובאיהו מקומן, מקשה רבינו אף על פירוש הרב בעל הטורים, כגון (סימן תמ"ב) "מיהו במאי דכתב רבינו ז"ל דחמץ נוקשא נמי לר' אליעזר בלאו, לא ירדתי לסוף דעתו דהא ברייתא לא קתני אלא תערובת חמץ גמור דהיינו כותח הבבלי ושכר המדי וכו' וצ"ע".

וכן (סימן שס"א) "ומה שכתב דוקא כשנפרצו שניים זו כנגד זו וכו' לא ירדתי לסוף דעתו ולא מצאתי לאחד מן המפרשים ז"ל שכתב כדבריו, והרשב"א ז"ל (עבה"ק ש"א סימן ט"ו) כתב בהיפך... ודברי רבינו צריכין עיון".

ועוד (סימן תק"א) "ורבינו ז"ל הוסיף לאסור אפילו לשברם ביד ואני לעניות דעתי לא הבנתי כך מדברי הרא"ש". בשלושה מקומות, בספרו "שו"ת מהר"ם אלאשקר" מזכיר רבינו את אידך ספרו "גאון יעקב". בפעם הראשונה, כמובא לעיל בדברינו, בתשובתו להרד"ך (סימן כ"ד).

בפעם השניה (סימן ק"ז), "כל זה כתבתי בגאון יעקב שחברתי ואחר כמה שנים בא לידי במצרים ספר המכתם ומצאתי כתוב שם כדבריי".

בפעם השלישית (סימן ק"ח) "אבל אם הוליכו אותה הגויים בשביל עצמם יכול ישראל לעבור עמהם כך היתה כתובה אצלי בגאון יעקב שלי".

ולאידך גיסא, מצינו בספרו "גאון יעקב" התייחסות לספר השו"ת שלו, וכפי שכתב (סימן תק"ס) "ועושה אשה תכשיטיה... עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט מה היא אמר רב בת צדעא... וזו אחת מן הראיות שהבאתי בתשובה לשאלה (שו"ת מהר"ם אלאשקר סימן ל"ה) להתיר לאנשי המערב שנהגו שם הנשים לגלות שערן מחוץ לצמתן".

מעבר להיות רבינו אחד מן הפוסקים הבולטים בתקופתו, עוד נחשב הוא למשורר גדול, ומתוכן שיריו מתגלה אף עולמו הפנימי, ובפרט קרבתו לעולם הקבלה, כשאחד משיריו 'אדון הכל ולו הכל' בנוי על עשר ספירות (ראה להלן בעמוד 28), ובסידור היעב"ץ הובא זה השיר, וכתב עליו היעב"ץ "השיר המשובח הזה חברו הגאון כמוהר"ר משה אלשקאר ז"ל. ונהגו לאמר אותו בכל ארץ ישראל קודם תהלים באשמורת הבוקר, ובמקצת ק"ק מארץ איטליה קודם אדון עולם" עכ"ל. ויש לומר דכחו הרב בעולם ההלכה האפיל על כוח שירתו הנפלא, שאם לא כן, ודאי שהיה נחשב לאחד מגדולי המשוררים.

ואף בשו"ת מהר"ם אלאשקר, מצינו בכמה מקומות ציטוטים מספר הזוהר המורים על בקיאותו הרבה בו, הראשון (סימן ל"ה) גבי תשובתו לענין גלוי שיער אשה, ועוד (סימן ס"ו) גבי חתימת אמת דק"ש ע"י שליח ציבור, וכן פעמיים נוספות, בהשגותיו על רבי שם טוב (סימן ק"ז), וכלשונו "אומר הכותב, אחרי שבעל הספר הזה מתפאר שקרא בזוהר בדברי המקובלים למה לא שם לבו כי זאת הסברה בעצמה כתובה בספר הרקנאטי ולמדה מספר הזוהר הגדול".

וגם ב"גאון יעקב" (סימן תע"ט) ציטט רבינו מלשון הזוהר הקדוש, וכפי שכתב, "כוס של ברכה לא הוי אלא בתלתא דהא מרזא דתלתא אבהן קא מתברכא ועל דא לא אצטריך כוס אלא בתלתא כוס אצטריך למיסב ליה בימינא ובשמאלא ולקבלא ליה בין תרוייהו בגין דאתייהב בין ימינא ושמאלא ולבתר ישתביק ליה בימינא דהא מתמון אברכא".

בחתומת דברינו נאמר, כי החשיבות של חיבור "גאון יעקב" הינו בכמה וכמה מישורים, ביניהם, דליית עניינים שמרן ה"בית יוסף" לא דן בהם כלל, כמו כן אזכורי מנהגים וכדו' בלתי ידועים, וכן ציטוטים מחיבוריהם של חכמים ידועים ובלתי ידועים, ועוד, שעצם ההיחשפות ללשון הזהב של רבינו וסגנון כתיבתו לצד יכולת ניתוחו ושיפוטו בין דעות הפוסקים השונים, ובפרט בתוספת נופך הפאר, דמדיליה, כאשר כל המכלול עצמו, מתובל ומעורב בקב חומטין, של יראתו הקודמת לחכמתו המופלגת, הרי שמוגשים לפני הלומד מעדני מלך, ועליו נאמר, 'משה שפיר קאמרת'.

הן הנה מעט מזער ממעלות ספר "גאון יעקב" לרבינו המחבר, רבי משה אלאשקר.

תם ונשלם קומץ מנחתנו זו, העניה, אודות חיבורו והמסתעף הימנו, וכפום מיעוט שכלנו הדל כתבנו, ומן השבח נבוא עתה אל ההודאה.

ועל הכל מודים אנחנו לה' אלוקינו על רוב רחמיו וחסדיו העוברים עלינו תמיד, ובפרט, על מתנתו הגדולה והנפלאה שהעניקנו, למהוי ידא אריכתא, לרב האי גאון, מרנא ורבנא, רבינו משה אלאשקר ז"ל, בעל מחבר ספר שו"ת מהר"ם אלאשקר, להוציאו מאפילה לאור גדול, לדובב שפתי פי צדיק בקברו, בהדפסת ספרו הגדול מכתב יד, ספר "גאון יעקב", ביאור לטור "אורח חיים", לרבינו יעקב בעל הטורים ז"ל, אשר היה ספון טמון, כאבן שאין לה הופכין, זה כחמש מאות שנה.

והננו עומדים משתאים ומשתוממים, משפשפים עיניים, נוכח המראה הגדול הזה, ושואלים את עצמנו, במאי קא זכיין, להוציא לאורה זה השפר, בעשות ה' כל העולם כולו כסומים מראות בהאי 'מרגניתא דמשה', ורק אותנו כפקחים להביט בחזיון נועם חיבורו, של המעוז והמגדול הזה, שפקיע שמייה, ומסוך העולם ועד סופו נשמע קולו, 'קול לו קול אליו' (שו"ת מהר"ם אלאשקר סימן צ"ג), החקוק בסלע ספרי האחרונים, בעשותו עטרה לראשם, כסעד וכסמך לדבריהם, כה"בית יוסף", הב"ה, ה"חתם סופר", ר' עקיבא איגר, הש"ך, הט"ז רבנו חיים בן עטר, זכרונם לברכה, ועוד ועוד, להמציאו לנו, לגואלו, לפדותו מבית האסורים, לקיים בנפשנו, "הנגלות לנו ולבנינו עד עולם" להוציאו מתעלומתו, בפרסום 'זאת התורה אשר שם משה', הוא ספר "גאון יעקב".

וליבי אומר לי, דאין זה אלא מגזירת הכתוב של, "...אחד מאחיו יגאלנו או דדו או בן דדו יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו", דזכות אחרת בלתי בל עימנו.

כתב היד "גאון יעקב" היה לנגד מראה עיני רבינו החיד"א ז"ל, ואף ציינו בספרו "שם הגדולים", ובערך "יעקב בן הרא"ש", כתב החיד"א ז"ל, "...וגדולי הדורות עשו חיבור עליו כמו מהר"י אבוהב ומהר"י בן חביב ומהר"ם אלאשקר, וזכה מרן בית יוסף שחיבורו יצא לאור ונתפשטו לכל ישראל".

וב"מערכת ספרים" דיליה, בערך "גאון יעקב" כתב בזו הלשון "באור לטור אורח חיים, כתב יד אשר חיבר מהר"ם אלאשקר, כמו שכתב בתשובותיו סימן ק"ח (כוונתו לשו"ת מהר"ם אלאשקר) וראיתיו בארץ מצרים כתב יד".

♦ דבר המכון

ובאמת, מצוה גוררת מצוה, דמלבד עצם הוצאת הספר, לעשות נחת רוח ליוצרנו בקישוטי כלה אלו, וכן לרבינו המחבר ז"ל, שרוחו ודאי שוקטת, מעתה, עוד נושבת לה נחת הרוח ללומדי התורה, ה' עליהם יחיו, די בכל אתר ואתר, שייזכו מעתה, לעיין ב"גאון יעקב", הערוך ומוגש בטוב טעם ודעת, בהופכו לנחלת הכלל, אחר שעד לא מכבר היה כספר החתום, נחלת בודדים בלבד הבקיאים בקריאת כתבי יד, אחד מעיר ושניים ממשפחה.

אלא שבנוסף לזה, עוד נתגלגלה לפתחנו מצוה אחרית, חשובה לא פחות, והיא סיפור מעשי הניסים של האל נורא עלילה, בדמות השגחותיו הפרטיות, בגלגול כל הרפתקי דעדרו עלי, מראשית המחשבה דהוצאת זה הספר עד להדפסתו, השתא, ואפשר שקשור הוא זה, בדברי חז"ל, 'פה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתן של בנים', בהראות פועל ה' והשגחותיו בגלגול הדברים, באופן פלאי, עד לסיום המבורך.

בשנת ה'תשנ"ה או ה'תשנ"ו, היתה זו לי הפעם הראשונה בה נתוודעתי לשמו של רבינו, משה אלאשקר ז"ל, היה זה כשעיינתי ב"ספר הדורות", (של הרב שלמה בניזרי שליט"א), וכשנתקלתי בשמו של המחבר ז"ל, חשתי הרגשה פנימית עמוקה, בלתי מוסברת, לפיה אני קשור אליו, ולא מן הנמנע שאני מצאצאי, והן אמת ששם משפחתי 'לסקר' המצלצל משהו כשמו, ודאי תרם להרגשה זו, אלא שפשיטא לי שמן שמיא עבדו כן, לעוררני לזה, וזו ראשית המחשבה ותחילת היכרותי עם המחבר ז"ל.

ובאמת, לא אחר זמן רב, הלכה ונתחזקה אצלי, זו התחושה, (בדבר הקשר האפשרי עם המהר"ם אלאשקר ז"ל) וזאת בעקבות גילוי חדש ומפתיע עבורי, עת אבי רבי אברהם ז"ל, ביום אחד בהיר, כמסיח לפי תומו, ממש, מספר לי שאנו מצאצאי רבי דוד לסקר ז"ל, המכונה בפי יהודי מרוקו, "מולאי איגגי", צדיק אשר היה חי לפני כשלוש מאות שנה ונחשב לאחד מצדיקי מרוקו המפורסמים ביותר, וכבר ספרו לי כמה מיוצאי מרוקו, שבילדותם נלקחו ע"י הוריהם, להשתטח על קברו של הצדיק הנ"ל, בהילולא שנערכה לכבודו.

ואלו היו תוכן דברי אבי ז"ל בגילויי אלי "דע לך שאנו צאצאי רבי דוד לסקר, וזוכר אני את עצמי, כבן שמונה או תשע, ישוב על ברכי סבי, במראכש (מרוקו), ומספר לי הסבא, שאבי סבו הוא הצדיק המפורסם "מולאי איגגי" וכן עוד אמר לי, שאין מקורנו מארץ זו (מרוקו) אלא מקורנו מירושלים". עכת"ד אבי ז"ל, שנפטר בשנת התש"ע, בהיותו כבן שבעים ושמונה, ונמצא שאנכי (ש.א.ג. לסקר) דור שביעי לצדיק הנ"ל.

ותיכף ומיד ממש, אחר סיפור דברי אבי ז"ל אלו, אנכי בינותי בספרים אודות צדיקי מרוקו, ושמו של הצדיק, רבי דוד לסקר, התנוסס שם בפירוט, ובין השאר נכתב אודותיו, שהיה שלוחא דרבנן שנשלח מירושלים למרוקו, ונשתקע שם עד שנעשה לאחד מצדיקי מרוקו המפורסמים, ופשיטא לי שאבי ז"ל שמנהגו היה בקריאת תהלים ו'מעמדות' וכדו' (קריאת ספר תהלים אחד ליום, מלתא דפשיטא היה זה אצלו, כשלעיתים קרובות מאוד סיים אף שני ספרי תהלים ליום, ולעיתים נדירות ביותר שלושה ספרי תהלים) לא קרא פרט זה, אודות מקורו של הצדיק, שמירושלים היה, בשום ספר, וסיפור דברי סבו אליו בזה, היא עדותו הנאמנה התואמת להכתוב בספרים, ואגב אורחא מעניין לציין, ופלא בפני עצמו הוא, שתאריך פטירת ר' דוד לסקר הינו בט"ו אלול' בדיוק כיום פטירת רבינו המהר"ם אלאשקר ז"ל, והפלא ופלא הוא זה.

לא חולף זמן ממושך, ושוב מאותתים לי מן השמים, והפעם מכיוון אחר לגמרי, עת נתגלגלו לפניי כמה מספרי רבינו יוסף אלאשקר ז"ל, מהעיר תלמסאן שבאלג'יריה, וביניהם ספרו "מרכבת המשנה" פירוש על מסכת אבות, (בהוצאת מכון 'אורות יהדות המגרב' בראשות הרב משה עמאר שליט"א). ומוזבא בהקדמת המכון, כי הצדיק הנ"ל פעל בתקופתו של המהר"ם אלאשקר, וכפי הנראה, בני משפחה אחת הם, שניהם ממגורשי ספרד, האחד (ר' יוסף) פנה לאלג'יריה

1. עיין תמונת מצבת קברו בנספח 1 בעמוד תקנא.

והשני (רבי משה) לתוניסיה, ומעניין לציין, שבשו"ת מהר"ם אלאשקר (סימן ל"ה), מופנית תשובה לאנשי תלמסאן, עובדה המגבירה את הסבירות בדבר הקשר המשפחתי ביניהם.

ובתוך כך, עוד נכתב בהקדמת המכון לספר "...גם במרוקו אנו פוגשים במשפחת אלאשקר אם כי לא ברור האם היא חלק מהענפים שהוזכרו לעיל או שזהו ענף נוסף אחר מהמשפחה, במרוקו ידועים הצדיק "מולאי איגגי" (רבי דוד לסקר) הנקרא ע"ש מקום קבורתו כפר איגגי באיזור גאלווא, מרחק כמאה ק"מ מדמנאת, מלומד בניסים ובאים להשתטח על קברו ממרחקים יהודים ומוסלמים..." עכ"ל. ודברים אלו חזקו אצלי, עוד יותר, את ההרגשה שקשור אני ברבינו המחבר ז"ל, בפרט אחר דברי אבי ז"ל.

אין ספק, שפועלו הכביר של הרב משה עמאר שליט"א, להחיות ולדובב שפתי פי צדיק, הוא רבי יוסף אלאשקר ז"ל, גרמה בעקיפין, ל"החייאת" ה"גאון יעקב", דאחר שנתוודעתי לפועלו, נתקשרנו בקשרי ידידות, בתחילה, למצוא, באמצעותו, כתבי יד של מו"ר זקני, רבי דוד לסקר ז"ל, אלא שמלבד פיוטים אודותיו, שנמצאו בספריה הלאומית בירושלים, לא העלתי מאומה בחכתי, ושאלתיזו אם ישנם חיבורים מכתב יד למהר"ם אלאשקר ז"ל, והוא ציין שידוע שקיים כתב יד לספרו "גאון יעקב" ביאור לטור "אורח חיים", אלא שלא ידוע היכן הוא, וכדי למוצאו יש לנבור בספריות ברחבי העולם, וכרוך זה באמצעים כספיים, וברוך השם, זיכני ה' יתברך להעביר לרב סכום כלשהו, אלא שלצערנו לא נמצא אז כתב היד.

ויתכן, ואף לא מן הנמנע, שמשמים ראו את רצוני הטהור הזה, כולל פיזור הכסף עבור השגת כתב היד "גאון יעקב", ומי ידע אם לא היתה זו סיבה מצטרפת, לשבסופו של דבר נתגלגל כתב היד עד אלי (ובאמת, שבמאגרי המידע השונים, עד לרגע זה, ממש, מופיע שם, שכתב היד "גאון יעקב" לרבינו המהר"ם אלאשקר, "אבד", ובוודאי שצריכים הם, מעתה, לתקן דבריהם, תהילות לאל).

ופרט אחרון וחשוב אודות ר' יוסף אלאשקר ז"ל, קודם שנחזור למקחו של צדיק, בו אנו עסוקים, רבינו בעל ה"גאון יעקב", והוא תיקון טעות נפוצה, שנשתרבה בספרים, אף ע"י מחברים מפורסמים, לפיה הפירוש על מסכת "אבות" "מרכבת המשנה" לרבי יוסף אלאשקר, הינו פרי עטו של המהר"ם אלאשקר, וזה אינו, וטעות גמורה היא זו.

ואף רבינו בעל ה"מדרש שמואל" רבי שמואל די אוזידא ז"ל שגג בזה, וכפי שכתב ז"ל בפירוש, בזו הלשון "...והר"ם אלאשקאר (כוונתו לרבי משה אלאשקר ז"ל) כתב כי הזהיר על שלושה פשעי ישראל על ענין המלבושים והבגדים כי היא תחילת פיתויו של היצה"ר, כמו שאמרו ז"ל בפסוק "ותתפשהו בבגדו" כנגדו אמר אל תבקש גדולה לעצמך, והיא להתגדל במלבושים נאים, וכנגד הכבודות והשררה והשלטונות וזולתם אמר, ואל תחמוד כבוד יותר מלימודך, וכנגד התאוות הגופיות אמר ואל תתאוה לשולחנם".

והמתבונן בספר "מרכבת המשנה" לרבי יוסף אלאשקר ז"ל יבחין מיד, כי זהו ציטוט מספרו, מילה במילה, ולא מן הנמנע שלפני רבי שמואל די אוזידא ז"ל, היה כתב יד בו הוחלף מר' יוסף אלאשקר ב"ר משה אלאשקר (הוא שם אביו של ר' יוסף אלאשקר) הבלתי מפורסם, בשמו של ר' משה אלאשקר הידוע והמפורסם.

אי נמי, יתכן ונתחלף בכתב היד ממהר"י למהר"ם, ואיך שלא יהיה, האמת יצאה לאור. וכבר זכור הוא לטובה אותו האיש, הרב משה עמאר שליט"א, שמלבד פועלו בהוצאת כתבי ר' יוסף אלאשקר, עוד נסתובבו מחמתו טובות רבות נוספות אחרות, ביניהם, ציטוטי חידושי המחבר ז"ל, במדור "כפתור ופרח", הן הנה מובאות מגדולי הדורות באגדות הש"ס, בגמרא "מתבתא" מבית "עוז והדר" הנפוצות בבתי המדרש בכל העולם כולו, חקוק בסלע המחברת, וברוך שמסר עולמו לשומרים.

ונחזור לראשונות, והוא "המכה בפטיש" של גלגול המאורעות הקשורים ב"גאון יעקב". באחד הפעמים ששוחחתי עם דודתי מרת חנה בנבנישתי שתחי' (אחות אבי ז"ל) תוך כדי השיחה עימה, הראתה לי מסמך מבית הדין במרקש שם היא מכונה בשם חנה אלסקר², בדיוק כשם רבינו משה אלאשקר (אותיות ש' וס' מתחלפות).

ומעתה, הוסר ממני כל ספק, ונודע למפרע, שאנו נצר למשפחת אלאשקר, כזו או אחרת, ואף בהיותי תקופה קצרה בלוס אנג'לס נהגתי להתפלל בבית כנסת מרוקאי, ושאלני אחד מהמתפללים לשמי וכשענית לי ששמי 'לסקר' (ק' בסגול) מיד נענע בראשו לאות שלילה ותיקן אותי "שמך לסקר" (ק' בפתח) וספר לי שמקורו ממראכש ומכיר את שם המשפחה הזה היטב.

ומ"מ, אחר שראיתי שכתב היד אינו מצוי בעולם, כבר גמרתי אומר עם עצמי לחדול מכל זה, דאם אחר כל ההשתדלויות שפעלתי גבי מציאת כתב היד, לא נמצא הוא בעולם, שוב מה נותר לי עוד לעשות גביו, והנחתו לכל זה (יש לציין שלפני כעשרים וחמש שנה טרם התפתחה הרשת התקשורתית הנפוצה כיום).

אלא שמן שמיא החליטו אחרת, ולצורך כך טלטלני מעירי חיפה ת"ו להתגורר בעיר עפולה ת"ו, שם נתוודעתי לידידי הגדול, ה"מוציא והמביא", יד ימיני, שסייעני רבות בהוצאת ספרו של מורי ורבי, הגאון הצדיק, הרב דב הכהן קוק שליט"א (עיה"ק טבריה ת"ו) "ברומו של עולם" וכן בהוצאת ספרי, האמור אף הוא לראות אור עולם, ברצות ה' יתברך, בסמוך ונראה ממש, ספר "נגלות אחד הרקים", הרה"ג ר' יוסף חיים מסעוד אביחצירא (המכונה ריחמ"א), בנן של קדושים, בעל מחבר עשרות ספרים, ואיהו גופיה עסוק, ראשו ורובו, בההדרת כתבי יד מגדולי הדורות. וכשיספרתי לו אודות ה"גאון יעקב", לרבינו מהר"ם אלאשקר ז"ל, שתירתי אחריו, זה כעשרים וחמש שנה, בלא שום קצה חוט, הודיע לי הרב, כמה ימים אחר שיחתנו, שצילום כתב היד "גאון יעקב" נמצא ברשותו, אחר שנתגלה בספריה הלאומית של רוסיה, והוא הגבר הקים עולה של תורה, היא המגילה הפרושה לפנינו, ומגלגלין זכות ע"י זכאי.

וכשראיתי היקף ורוחב החיבור, הגם שמתחיל מסימן ש"ז כשחסרים הימנו יותר משלוש מאות סימנים (ודמי במשהו לשלושת אלפים הלכות שנשתכחו בימי יהושע עד שבא כלב והחזירן, כן מציא לנו ה' יתברך ההלכות האבודות הללו) גמרתי אומר עם נפשי, ויהי מה ארוצה הפעם, להדפיסו, והלא לזה נכספתי כבר לפני כשלושים שנה, ולמי כל חמדת ישראל אם לא לי, ואם לא עכשיו אימתי, ובשבילי נברא העולם, ואם קטון אני בעיניי ראש שבטי ישראל אנכי לענין זה, וקמתי ונתעודדתי בעזרת האל.

ונתקשרתי בקשר אמיץ וחזק, עם זה דודי וזה רעי, תמכין דאורייתא, המסייעני רבות בנדיבות ליבו, להיות לי לאחיעזר ולאחיסמך, ר' ליאור ניסים לסקר (אלאשקר) וכששחתי לפניו בדבר המציאה שנתגלגלה לידי ושיש בנפשי להוציאה לאורה, נתחזק הוא, עוד הרבה יותר ממני, ולא חדל מהאיץ בי לבל אתרשל בהרפות מן המלאכה, ואף סייע רבות בגיוס הממון הרב הנדרש עד לברכה על המוגמר.

והן הן הדברים, השגחת ה' הנפלאה עלי, כפי שגוללה בדבריי אלו, והיא מצווה חשובה בפני עצמה, מלבד עצם ההוצאה לאורה של זה הספר.

ואחר כל הדברים והאמת הללו, אנו כורעים ומשתחיים לפני ה' יתברך, על כל הטוב אשר גמלנו ואשר עוד יגמלנו ברחמי הרבים, וזכות המחבר, רבינו המהר"ם אלאשקר ז"ל, תעמוד לפני כסא כבודו, להושיע את כלל ישראל, בכל מכל כל, ברוחניות ובגשמיות, ובתוכם את שותפי, ליאור ניסים בן ליליאן ורעייתו חנה גולדה בת לאה, בפקידת ישועה ורחמים, בקרוב ממש, בזרע קודש בר קיימא, בנים ובנות בריאים ושלמים, לעבודתו יתברך, עוסקים בתורה ובמצוות, מתוך בריאות איתנה ונהורא מעליא וכל טוב סלה אכ"ר.

2. עיין בנספח 2 שבעמוד תקנא מסמך המאשר ששם משפחת 'לסקר' כפי שמכונה כיום היא משפחת 'אלאשקר'.

ובתוך כך נודה לידידנו, העורך הראשי, הרה"ג רבי מרדכי אלמקייס שליט"א (מח"ס שו"ת ויכתוב מרדכי ועוש"ס, נתיבות ת"ז), על עבודתו המסורה בסידור הדברים וניהולם, בטוב טעם ודעת, מתוך חיבה וידידות רבה.

ועוד נודה להרה"ג רבי שלמה זריהן שליט"א, איש צפת ת"ו (מח"ס שעשועי המועדים ועוש"ס), שעמל ללא ליאות, בפענוח והקלדת כתב היד באופן מדויק ובחריצות רבה.

ואחרון חביב והכביד, לטובה ולברכה, הרה"ג רבי אליהו סעדה שליט"א, איש שמכותלי הערותיו והגהותיו ניכרת גאונותו, בקיאותו וחריצותו במלאכת אומנתו, אשר לא חסך השקעה ומאמץ, להוציא דבר נאה ומתוקן מתחת ידו, כיאה לכבודה של תורה ולכבוד רבינו המחבר ז"ל.

וכמו כן, יבורכו התורמים היקרים, בכל הברכות הכתובות בתורה, על שהוזילו מממונם לקיים בנפשם "בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כבוד מכל כלי חמדה" (נחום ב'), ובשכר גאולתם לרבינו המחבר ז"ל, יגאלו אף הם מכל מצוקתם, מדה במדה, שלא בטלה מעולם.

הלא כזה דברי

שמעון אליהו גד לסקד (אלאשקד)

הכותב בשמו ובשם בן דוד

ליאור ניסים לסקד (אלאשקד)

ליל ט"ז כסלו ה'תשפ"ד

יום הילולת רבנו הקדוש, רבי יהודה הנשיא

עפולה ת"ז

דבר המגיה

מה נכבד היום בהגלות נגלות לאור עולם האי מרגניתא טבא טור אודם פטדה, אשר היה ספון בכתב יד מזה כחמש מאות שנה, והתגלגל מעיר לעיר וממדינה למדינה, ולא שזפתו עין הדפוס, הלא הוא ספר "גאון יעקב", ביאור על טור אורח חיים למהר"ם אלאשקר זצ"ל, אשר היה ממגורשי ספרד, בדור שלפני מרן הבית יוסף (ומזכיר מרן הבית יוסף באיזהו מקומן מדברי רבינו בתשובותיו שהגיעו לידו³), ומגדולי דורו דור דעה, נודע בתשובותיו בשו"ת מהר"ם אלאשקר, בהם השיב לשואליו מכל קצוות תבל, ובם נושא ונותן עם רבותינו הרא"ם והרד"ך ומהר"י בי רב ומהרלב"ח ושאר גדולי עולם. ודבריו הם אבן פינה לפסיקת ההלכה מאז ועד היום.

מלבד תשובותיו שנדפסו, חיבר רבינו ביאור לטור אורח חיים בשם "גאון יעקב", אשר נותר בכתב יד עד היום. כתב היד נזכר בדברי מרן החיד"א בספרו שם הגדולים, אשר ראהו בהיותו במצרים, וז"ל (במערכת גדולים אות מ [קב]): מהר"ר משה אלשקר דיין בארץ מצרים, ושקיל וטרי עם הרא"ם ומהרד"ך ומהר"י בי רב וסיעתם. ומרן מזכירו בכסף משנה הלכות יסודי התורה. וחיבר שו"ת ונדפסו. וראיתי חבורו על טור א"ח בכ"י, ורמזו בתשו' סי' כ"ד, הכי קרא שמו גאון יעקב כמ"ש בסי' ק"ח. ובקובץ כ"י ראיתי שחיבר באור על פירש"י בחומש כמו באור הרא"ם. עכ"ל. וכן הזכירו שם (במערכת ספרים אות ג [ב]) וז"ל: גאון יעקב באור לטור א"ח כ"י אשר חיבר מהר"ם אלשקר כמ"ש בתשובותיו סי' ק"ח. וראיתו בארץ מצרים כ"י וכמ"ש בנדפס (עיין מהר"ם אלשקר בח"א). עכ"ל.

גם בתשובותיו בשו"ת מהר"ם אלאשקר מזכיר רבינו כמה פעמים את חיבורו גאון יעקב, ומביא מדבריו שם להשיב לשואליו בביאור מקומות מוקשים בדברי הטור. הרמז שהזכיר מרן החיד"א מסימן כ"ד, הוא ממ"ש שם רבינו בתשובתו להרד"ך ז"ל: "עוד הודיע אותי כ"ת על גדולת רבינו הרב בעל הטורים ז"ל ואיך חששת לכבודו ... מי כמוני אשר ידע בחן ערכו. ויתן עוז למלכו. ומי כמוני מהפך בזכותו, כי ביארתי את דבריו, וכמגיד משנה חברתי על ספר מספריו. ועברתי בין בתריו. הביאני המלך חדריו". ושם בסימן ק"ז: "כל זה כתבתי בגאון"ן יעקב שחברתי, ואחר כמה שנים בא לידי במצרים ספר המכתם ומצאתי כתוב שם וכו'". וכן בסימן ק"ח: "כך היתה כתובה אצלי בגאון יעקב שלי".

מדבריו הנזכרים שבסימן ק"ז למד פרופ' ר' מאיר בניהו ז"ל (אסופות ג עמ' 102⁴) שעיקר חיבור גאון יעקב נכתב עוד טרם בוא רבינו למצרים. (וכן נראה מלשונו שבסימן כ"ד הנז'). אולם זאת יש לדעת כי גם לאחר שנכתב ונערך החיבור, הוסיף רבינו לתקנו ולשכללו, ולהוסיף בו קטעים רבים מספרים וכתבי יד נוספים שבאו לידי במרוצת השנים, הוספות אלו נכתבו בשולי הגיליון בכתב שונה (שכן עיקר הספר נכתב בכתב מסודר (הקרוי "מדבדב"), מאחר שערכו רבינו כספר ערוך ומסודר, ואילו התיקונים וההוספות נוספו בכתב רהוט (הקרוי "מעאלק"), באותיות דקות ותלויות, כדי שיכנסו במרווח הקטן שנותר בשוליים). את ההוספות הכנסנו בין סוגריים מרובעות, וציננו על כך בהערת שוליים. ופעמים שהבאנו את ההוספה עצמה בהערת שוליים כפי שיראה המעיין.

3. ויש שחשבו שראה מרן הבית יוסף גם את ספר גאון יעקב, אך זה אינו, וכפי שהעיר הר"ג פזי חדאד שליט"א בירחון החשוב אור תורה (אלול תשע"ג עמ' תתרצ) שכל המקומות שהביאו מרן (בבדק הבית אה"ע סי' קמא סמ"ג, ובכסף משנה הלכות יסודי התורה פ"ו ה"ד, והלכות חמץ ומצה פ"א ה"ט, והלכות גירושין פ"ב ה"ה, והלכות עדות פ"ב ה"ה), נמצאים בתשובותיו בשו"ת מהר"ם אלאשקר, וגם הם לא הגיעו כולם לידי מרן אלא רק תשובות בודדות. ע"ש.

4. אגב, מציין שם (הערה 17) שכתב היד נתגלגל ממצרים לירושלים ושם היה בידי ר' זרחיה אזולאי, וכיום נמצא כתב היד עצמו באוסף גינצבורג במוסקבה סי' 989, וע"פ בקשתו צילם עבורו פרופ' א' כ"ץ את כתב היד, וכיום נמצא תצלומו במכון בן צבי ובמכון לתצלומי כ"י עבריים, ס' 28010. ע"כ. ואפריין נמטיינהו שעל ידם נגאל כתב היד וחזר להאיר בישראל, יה"ר שתעמוד להם הזכות.

נראה דאתרא קא גרים שבאו לפני רבינו תשובות נדירות מכתבי הגאונים והראשונים, בשבתו על כס ממלכת הדיינות בהגיעו למצרים, עיר גדולה של חכמים ושל סופרים וספרים, אשר נודעה עד היום לתהילה בהיותה מקום "הגניזה הקהירית" בה נשתמרו לדורות פנינים ומרגליות מכתבי רבותינו הגאונים והראשונים, ושם הגיעו לידו ספרים יקרי ערך וכתבי יד נדירים שלא היו מצויים בכל מקום. וכפי שמציין רבינו בכמה מקומות בתשובותיו, הן בתשובתו הנזכרת שבסי' ק"ז "ואחר כמה שנים בא לידי במצרים ספר המכתם". וכן שם בסי' כ"ג "ואחר שזכני השם ובאתי לארץ מצרים מצאתי מגיד משנה מכתבת היד". ובסי' כ"ו "ואחר אשר כתבתי זה בקרוב מט"ו שנים זכני השם ובאה לידי במצרים תשובת שאלה להר"ן ז"ל בענין זה עצמו וכו'" (וראה גם שם בסימן קכ"א "דעו לכם כי השם אנה לידי פירוש סנהדרין מכתבת יד טהרת הקדש הרמב"ם ז"ל". וראה שם בסי' ע"ד ועוד). ואף שעיקר החיבור נכתב קודם בוא רבינו למצרים, הנה ניכר שהוסיף רבינו לערוך את ספרו במשך השנים, וכפי שנמצא בכתב היד הוספות רבות בשולי הגליון, ולא יפלא שהוסיף לשבץ בו תשובות נדירות שהגיעו לידו במצרים ולהעשיר בהם את הלומדים בעניינים הנידונים.

גאון יעקב על טור אורח חיים

מדברי מרן החיד"א ב'שם הגדולים' נראה שביאור גאון יעקב שהיה לנגד עיניו נכתב רק על טור אורח חיים. וכן משמע מדברי רבינו הנזכרים בשו"ת מהר"ם אלאשקר סי' כ"ד שכתב אודות רבינו יעקב בעל הטורים "ומי כמוני מהפך בזכותו, כי ביארתי את דבריו, וכמגיד משנה חברתי על ספר מספריו". עכ"ל. ומלשון "על ספר מספריו" משמע דכוונתו על אחד מארבעת הטורים (וכן דייק פרופ' ר' מאיר בניהו ז"ל באסופות שם. ואגב נראה שהלך רבינו בחיבורו זה בדרכו של המגיד משנה על הרמב"ם. ואכן מרבה להביא מדבריו כדי לבאר על פיהם את דברי הטור).

אמנם יש מכותבי העתים שסברו שנכתב הביאור גם על טור יורה דעה. והמקור הראשון להנחה זו הוא מקטע שנכתב לפני כשלוש מאות וחמישים שנה בספר קורא הדורות לר' דוד קונפורטי, בערך מהר"ם אלאשקר, בו כותב בזה"ל: "והוא חבר ספר שו"ת פסקים עמוקים, וכמו שיראה המעיין שם בספרו שכתב בביאורו לטי"ד בסימן ט"ל, ובתוך דבריו כתב: וכאשר הייתי בימי חרפי שאנן ושליו בית ועד ללמוד וללמד, הביאני ההכרח לחבר קונדרס אחד לתת טעם לאותו מנהג יען וביען נתפשט בעיר סמורה ובגבולותיה אשר שם ישבתי אחרי שמשתי ומים יצקתי ע"י אדוני הרב המובהק ר' שמואל באלנסי ז"ל אשר היתה ארץ מולדתו וכו', עכ"ל". עכ"ל קורא הדורות. ומתוך דבריו העתיקו כותבי התולדות כמה פרטים אודות רבינו, ובכללם הניחו שביאורו גאון יעקב נכתב גם על טור יורה דעה.

אולם העיר לנכון הרה"ג יהודה זיבלד שליט"א בקובץ בית אהרן וישראל (כסליו - טבת תשע"ט, שנה לד גליון ב (ר), עמ' צא) שאין זה נכון, וטעות סופר נפלה בספר קורא הדורות, ונתחלפו הקטעים בשגגת המעתיק, והקטע האמור שייך לערך מהר"י בן חביב הנזכר בסמוך לו, שהוא זה שנולד בעיר סמורה בספרד, והיה תלמידו של ר' שמואל ואלנסי, והוא זה שכתב את הציטוט הנזכר ("וכאשר הייתי בימי חרפי" וכו'), בפתיחה לקונטרס בדיקת הריאה שלו שצורף אח"כ לחיבורו על טור יו"ד סי' ט"ל (ונותר בכתב יד והדפיסו לראשונה שם בקובץ הנ"ל). והוכיח כן שם 'באותות ובמופתים' כיעו"ש.

וממוצא דבר אנו למדים שמלבד שמה שייחסו היות ביאור גאון יעקב על טור יורה דעה אינו מוכרח, עוד בה כי גם מה שציין כותבי העתים אודות מקום הולדתו של רבינו בעיר סמורה בספרד, והיותו תלמידו של ר' שמואל ואלנסי, ומתוך זה גם הניחו שהיה חבירו של מהר"י בן חביב וכו', כל זה כהררים התלויים בשערה בשגגת המעתיק בקטע האמור, אשר באמת יצא מתחת עטו של מהר"י בן חביב ומתייחס אליו, ולא כתבו מהר"ם אלאשקר, וכפי שהעיר לנכון בקובץ הנ"ל. וישר כחו שהאיר את עינינו.

אודות כתב היד ומעלת החיבור

כתב היד שלפנינו חסר התחלתו וסופו, ומתחיל מאמצע סימן ש"ז (הלכות שבת), ומסיים בסימן תרע"ז (הלכות חנוכה). אולם במקור נכתב על כל טור אורח חיים וכפי שמציין רבינו בכמה מקומות לדבריו בסימנים האחרים שחסרים לפנינו, הן בתחילתו בהלכות שבת, והן בסופו בהלכות מגילה (ומציין אליהם כמה פעמים בספרו זה וגם בתשובותיו בשו"ת מהר"ם אלשקר). ויה"ר שיימצאו ונזכה לאורם.⁵

לפני כשלושים וחמש שנים הדפיס הרה"ג פרופ' יעקב שמואל שפיגל שליט"א, כמה קטעים מדברי רבינו על הלכות תשעה באב, בקובץ החשוב "צפונות" (א, ד עמ' כד), ולפני כחמש שנים הדפיס הרה"ג אברהם ביטון שליט"א כמה קטעים מדברי רבינו על הלכות ספירת העומר בקובץ החשוב "מוריה" (תלג-תלה, ניסן תשע"ט). ובראש הדברים ערכו והקדימו מבוא חשוב לתת רקע לחיבור "גאון יעקב", ונביא כאן קטעים נבחרים מדבריהם, שיש בהם ידיעות נחוצות רבות השופכות אור אודות החיבור.

ואלו דברי הרה"ג פרופ' ר"ש שפיגל שליט"א (צפונות שם): 'כתב רחיד"א בשם הגדולים ערך ר' יעקב בן הרא"ש: "וגדולי הדורות עשו חיבור עליו (על הטור) כמו מהר"י אבוהב ומהר"י חביב ומהר"ם אלשקר, וזכה מרן בית יוסף שחיבורו יצא לאור ונתפשט לכל ישראל". ואכן זכה מרן שחיבורו נתפרסם, אבל לא זכינו לאורם של חיבורי הגדולים האחרים שהזכיר רחיד"א עד עצם היום הזה... אכן חיבורו של ר"מ אלשקר שרחיד"א מציין כי ראהו בכתב יד במצרים, ואח"כ נזכר כי היה בירושלים, נראה שנעלם מעיני החוקרים. עד כמה שידוע לי, לא הובא כל ציטוט או איזכור מפירוש זה ע"י חכמי הדורות נראה איפוא שכתב יד זה לא הועתק אלא נשאר בכתב יד המחבר, ולא היה נודע לחכמים... תוך כדי עבודתי הוברר לי כי מצוי צילום של "גאון יעקב" במכון לכ"י שבירושלים אמרתי איפוא לפרסם כמה ליקוטים ממנו בענינא דיומא בתוספת סקירה קצרה על המחבר וחיבורו...

ר' משה היה מרבניה הנודעים של מצרים בתקופה הסמוכה שלאחר הגירוש. לעת זקנותו עלה לארץ ישראל ונראה שהיה בצפת וגם בירושלים. הוא החליף תשובות עם הרבנים המפורסמים בתקופתו, ודבריו מובאים בתשובות חכמי דורו. מרן מביאו כמה פעמים בחיבורו כסף משנה. ספרו הנודע בדפוס הנו ספר תשובותיו הקרוי שו"ת מהר"ם אלשקר. כן ידוע כי כתב כמה חיבורים נוספים ואין כאן המקום להאריך בזה...

כתב היד של "גאון יעקב" נמצא באוסף גינצבורג מס' 982 (ס' 28010). בראשו נכתב: באור טור א"ח להרב הגאון מרנא ורבנא כמהר"ר ר' משה אלשקר זלה"ה. הכ"ד (=הלא כה דברי) יהודה זרחי' אזולאי ס"ט. (ר' יהודה זרחיה אזולאי היה שליח ונפטר בירושלים בשנת תרל"א. בימי חייו ושלחותו לארצות שונות רכש כתבי יד רבים). הפירוש הנמצא בכתב היד כיום מתחיל באמצע סי' ש"ו. ומסתיים בסוף טור א"ח. הפירוש הנו בדרך כלל רצוף, אבל מצויים לעתים סימנים שאין עליהם פירוש. מסתבר שאין הדבר נובע מחסרון בכתב היד, אלא זו דרכו של המחבר כפי שכתבנו לקמן.

בכתב היד מצויות מחיקות רבות, ותמורתן נכתב בדרך כלל פירוש חילופי בגליון. מכאן כי קרוב לודאי שלפנינו כתב היד המקורי של המחבר. כיון שהחיבור שלפנינו חסר בתחילתו אין אנו יודעים מיהו המחבר. נראה שבמצבו הנוכחי היה החיבור גם לפני ר' יהודה זרחיה אזולאי, שהרי דבריו אודות החיבור ומחברו רשומים בראש כתב היד

5. העמודים בכתב היד ממוספרים, ומתחיל כתב היד שלפנינו בדף קצט ע"א עד דף שכד בסוף הלכות ראש חודש, ואח"כ מתחיל מיספור חדש בתחילת הלכות פסח מדף א עד דף קצח בהלכות חנוכה. אולם שוב בינתי בס"ד שמיספור זה נעשה בזמן מאוחר, לאחר שכבר היה חסר חלק מכתב היד. תדע, כי בהלכות לולב וכן בהלכות חנוכה נתהפכו כמה דפים ונסדרו שלא במקומם, והמיספור ממשיך בהם כפי הסדר המשובש (וכאן סידרונם על נכון בע"ה). לכן נלע"ד שמחזיק כתב היד הנוכחי סבר שהוא מתחיל מהלכות פסח (בהיות כי נסדר להם שער בולט וניכר בתחילתם, משא"כ בהלכות שבת החסרים התחלתם לפנינו), ולכך התחיל משם את המיספור, והמשיך למספר בהלכות שבת מדף קצט מהיכן שפסק בהלכות חנוכה. ואין בכך כדי ללמד על שיעור החלק החסר.

6. צ"ל ש"ז.

שלפנינו. אין לדעת על יסוד מה הוא קבע את שם החיבור ומחברו. ברם דומה שאנו יכולים לאשר את קביעתו. בסי' תק"ס, מזכיר הכותב כי כתב תשובה בנושא כיסוי ראש לנשים. ואכן תשובה זו נמצאת בספר תשובותיו של ר"מ אלשקר סימן לה. כן הוא מזכיר תשובה נוספת שלו בפירושו לסימן שצ"ז, הנמצאת אף היא בספר תשובותיו'...

עד כאן ציטטנו כמה קטעים חשובים מהקדמתו של הרה"ג ר"ש שפיגל שליט"א, ויעויין שם בהמשך דבריו הנעימים וניתוחו המעמיק על החיבור ודרכו ועל חשיבותו כיום.

וכך כותב הרה"ג ר"א ביטון שליט"א (מוריה שם): 'רבי משה אלשקר (רכו-שב), נולד בספרד, ובשנת רנב גורש ממנה יחד עם כל היהודים שהיו שם, היה לתלמידו של הגאון רבי שמואל ולנסי', ובשנת רפב התמנה לדיין בקהיר, ולבסוף עלה לירושלים.

חיבורו הידוע הוא 'שו"ת מהר"ם אלשקר', הנזכר רבות על ידי האחרונים, אך חיבורו הפחות ידוע הוא ספרו 'גאון יעקב', ביאור על הטור חלק אורח חיים, בחיבור זה הוא מביא את מקורות הטור, ומבאר את דבריו. חיבור זה לא היה ידוע במשך הדורות, יש שטענו כי הבית יוסף ראהו, אך נראה לא כך...

בימינו נתגלה כתב היד, אך היות ורוב דבריו מובאים בבית יוסף, רווחה הדעה בין החוקרים כי אין ענין בההדרת כתב היד, מלבד נושאים בודדים בהם הוא מביא מקורות שאינם בבית יוסף, או מקומות בהם הוא מציין מנהגים מיוחדים (ויעו"ש בהערה 5 שציין לדוגמא כמה וכמה עניינים בהם הבית יוסף לא דן כלל, ודן בהם רבינו, בקטע שההדיר שם מהלכות ספירת העומר. כיעו"ש). אך לא כן הדבר, לא כחיבור הבית יוסף חיבור גאון יעקב, גם כאשר הוא מביא את אותו מקור, הוא מביאו בצורה שונה, ופעמים רבות בתוספת נופך, כמו כן ישנם מקומות רבים בהם הוא מתייחס לנושאים שמרן הבית יוסף לא התייחס אליהם, פעמים שהוא מעיד על מנהגים שנהגו, ופעמים שהוא מציין ספרים שהבית יוסף לא מזכיר, ידוע לנו כי למהר"ם אלשקר היו כתבי יד רבים של חידושים ופסקי הלכות מהראשונים.

עורכי הטור בהוצאת המאור כתבו כי בכל מקום שבו רבי משה אלשקר חידש, או הוסיף על דברי הבית יוסף, או אפילו הביא את אותם דברים בשינוי מועט, הם הביאו את דבריו במסגרת ה'ליקוט מפרשים'. אך נראה כי עדיין ישנם הרבה מקומות, בהם רבי משה אלשקר הוסיף וחידש, ועם כל זאת לא הביאו את דבריו, כך שכתב היד הגדול ממתין לגואל, שיהדיר את החיבור בצורה שלמה עם השוואות לבית יוסף ולשאר נושאי כלי הטור...

כאשר הוא מצטט את דברי הגמרא, הוא מוסיף לתוך דברי הגמרא את פירושם של הראשונים. וכמו כן הוא משנה מלשון הגמרא, אמנם יתכן כי היו לפניו גירסאות אחרות. וכמו כן בכמה מקומות מצטט מדברי הראשונים [ביחוד מדברי האבודרהם⁸] ואינו מציין זאת'...

עד כאן ליקוט מדברי הרה"ג אברהם ביטון שליט"א (במוריה שם) הנוגעים לכלל החיבור, ובהמשך דבריו מוסיף במה שנוגע להלכות ספירת העומר שהדפיס שם בתוספת הערות וצייונים חשובים, ע"ש ותרועה צמאונך.

ברוך ה' שאנו זוכים בזאת להדיר את כתב היד במלואו (בחלקו המצוי לפנינו), וכעת יוכל כל מעיין ולומד להשוות את דברי רבינו לעומת דברי הבית יוסף ושאר נושאי כלי הטור, ולעמוד על השינויים הגלויים והנסתרים, הן בביאור, הן בגירסאות הטור, והן במסקנות העולות ובשיטות הנוספות.

7. כפי מה שהבאנו מקובץ "בית אהרן וישראל" (כסליו טבת תשע"ט) אין זה מוכרח, כיעו"ש.

8. וכן מדברי הר"ן ומדברי הר"י קרקושה, ומדברי המרדכי ומדברי המגיד משנה, ומדברי המנהיג ומדברי הרוקח, ומדברי הארחות חיים ועוד.

דרך רבינו בחיבורו

דרך רבינו בחיבורו זה למזג את תורת חכמי ספרד עם תורת רבני אשכנז, כאשר מבאר רבות את דברי הטור על פי דברי הרמב"ם והרב המגיד, ועל פי דברי הר"ף והר"ן ושאר מפרשי הר"ף, וע"פ דברי הגאונים ובה"ג ורבינו חננאל והר"י מיגאש ועוד, וע"פ דברי הר"ד בפסקיו ובתשובותיו, ומאידך עורך את דבריהם לעומת דברי התוס' והרא"ש והמרדכי והמנהיג והרוקח והארחות חיים והכלבו ומהר"ם מרוטנבורג והראב"ה והאור זרוע והתשב"ץ קטן, לצד דברי הסמ"ג והסמ"ק והערוך ובעל העיטור ושכלי הלקט ועוד. זאת בנוסף לתשובות נדירות שמצטט מכתבי הגאונים והראשונים אשר היו לפניו, ופעמים גם תרגם את דבריהם מלשון ערבי, כאשר בימינו נעלם המקור ונותרו דבריהם למשמרת בדברי רבינו. בדרך כלל עורך רבינו את השיטות זו לעומת זו ומותיר את ההכרעה למעינינו, אולם לעתים מסיים בהכרעתו או בציון מנהגי מקומו ומנהגי קהילות נוספות שראה במקומות שעבר בהם בנדודיו.

נציין כאן לחלק מדברי הגאונים והראשונים שהעתיק רבינו דבריהם מלשון ערב, ורובם טרם נדפסו בזמננו: הלא הם בסימן שצג, ובסימן תקפה, ובסימן תכב, ובסימן תרח, ובסימן תמג, ובסימן תרלח.

כמה פעמים מצטט רבינו מספרים נדירים אשר רק בדורינו יצאו חלקית לאור עולם כגון ביאור הר"י קרקושה להר"ף, הלוא הוא ר' יצחק ב"ר אברהם מנרבונא, תלמיד הרמב"ן, אשר נדפס חלק מביאורו רק בדורינו בקובץ "ישורון" (חלק ו, התשנ"ט), וחלקו טרם נדפס. וכן שיטת הר"ב (על הר"ף, לר' יהודה בן ברכיה, אחיינו של הר"ה, אשר נדפסה לראשונה מכ"י לפני כמאה וארבעים שנה בש"ס וילנא). וכן מתשובות הרשב"א שנדפסו רק בימינו מכתב יד (ראה בס' שנח), ומדברי הראב"ד בספר האשכול, ומהשגות הראב"ד לר"ף, ועוד כתבי יד רבים שחלקם יצאו לאור לאחרונה וחלקם טרם נדפסו.

אגב יש לשים לב כי פעמים רבות מצטט רבינו מדברי מפרשי הר"ף כהר"ן והר"י קרקושה, או מדברי האבודרהם והארחות חיים ושאר הראשונים, ולפעמים גם בלי להזכיר את שמם. ותועלת רבה תהיה לעוסקים במלאכת ההדרת כתבי יד רבותינו הראשונים, להשוות דבריהם לדברי רבינו במקומות החופפים, ולהעזר בהם להשלמת חסרונות שנפלו בכתבי היד במשך השנים וההעתיקות.

ברכה נוספת טמונה בדברי רבינו והיא לשונות התלמוד כפי גירסת רבותינו חכמי ספרד, אשר כמעט ולא נודעו בימינו, וכמה פעמים פגשו בדברי רבינו לשון שונה מלשון הגמרא המוכרת לנו, וכאשר חיפשנו מצאנו בס"ד שלשונות היא כלשון הר"ף או כלשון ראשונים אחרים. ולפיכך השתדלנו להצמד לנוסח רבינו בכתב היד, כדי לשמר את הניחוח המיוחד מתורת קדמונינו, הן בנוסח והן בצורת הביטוי, ולפעמים ציינו בהערה את השינויים מהנוסח המקובל כיום, ותן לחכם ויחכם עוד.

נקודה מעניינת שניתן לציין על דרך רבינו בביאורו לטור היא, שכאשר יש ענין מסויים שמקומו מתפרס על פני סימנים שונים, הנה דרך רבינו לבארו בארוכה במקום הראשון שנזכר, ושם להקדים ולהביא את המובא במקומות הבאים ולהקיפו מכל צדדיו, ובסימנים המאוחרים יותר לבארו בקצרה ולציין לביאורו בארוכה במקור הראשון. זאת בניגוד לדרך מחברים אחרים אשר נהגו בכיו"ב להיפך.

מעלה נוספת עלתה ונתגלתה לנגד עינינו מבין החרכים, שמצינו רבינו ניתן ללמוד תורה שלימה אודות גירסתו בלשון הטור וביאורו בו, אף במקום שלא ציטט את הלשון עצמו. ודבר זה יוכל להבחין בו רק מי שדן בנושא ומצוי בצדדיו. לדוגמא בסימן תרנא (ס"ג) כותב הטור "ואף אם הוא איטר יד ימינו יטול האתרוג בשמאל כל אדם שהוא ימינו". ובמקור הדברים מציין רבינו בגאון יעקב וז"ל: ואם היה איטר וכו'. כך כתבו התוספות (הביאם רבינו ירוחם נ"ח ח"ד, ס"ע"ב), וכן כתב הר"ם נ"ע בתשובה (תשובות מהר"ם בר ברוך ד"ל ס' תיט, ד"פ ס' יב, הביאו ר"י שם).

עכ"ל. והעירנו הרה"ג ר' יוסף פרץ שליט"א (מפנמה) שדעת התוס' והר"ם להיפך מדעת הטור, שהם כתבו שיטול הלולב בשמאל, והטור כתב שיטול האתרוג בשמאל, ומשמע שהלולב בימין. עכת"ד. והנה בב"י כתב שדברי הטור הם היפך דברי הרא"ש והתוס' והר"ם, והם כדעת העיטור. עש"ב. אולם מציון רבינו נראה דגריס בטור איפכא (וכפי שהגיהו מהר"א מפראג ומהרש"ל, עי' ד"מ ופרישה), ובהכי נחא אמאי שביק הטור דעת הרא"ש אביו ומהר"ם רבו (של הרא"ש) ודעת התוס', ונקט כדעת העיטור, ומה גם שהעיטור סיים דאי אפיך לית לן בה. עוד נחא בזה מה שיש לדקדק אמאי שביק הטור הלולב שהוא עיקר הנטילה ונקט האתרוג שהוא הטפל. עוד נחא בזה שיתבאר שפיר הטעם שסיים הטור "שהוא ימינו", דכיון דקאי על הלולב נקט טעמא דכיון שהוא ימינו יש לו לנוטלו בה. (גם נראה מלשון רבינו בציטוט דברי הטור דגריס "ואם היה איטר" ולא "ואף" אם הוא איטר (שמתבה זו דייק הב"י כיעו"ש), וכגירסת כמה דפוסים קדמונים וכת"י לונדון כפי שצינו בהערות שבטור שירת דבורה. וזה מסייע להשערתנו דגריס בטור איפכא). ויש עוד לעיין בזה ואכמ"ל. אך עכ"פ נלמד מזה כמה מרגליות טמונות בכל ציון ובכל מילה בדברי רבינו.

על מלאכת העריכה

כתב היד הוקלד במסירות רבה ע"י הרה"ג שלמה זריהן שליט"א בניצוחו ובהדרכתו של העורך הראשי הרה"ג מרדכי אלמקייס שליט"א, ולאחר מכן נמסר לידי יד כהה להגהה בס"ד, ולהשלמת ההוספות אשר נכתבו בשולי הגיליון והקטעים המטושטשים, ולציון מקורות דברי רבינו, בהדרכת ובהכוונת ידידנו העורך הראשי הנ"ל.

אופן ציון המקורות

כשכותב רבינו "בהלכות" כוונתו לדברי הרי"ף, וכשכותב "בפסקים" בד"כ כוונתו לדברי הרא"ש.

כאשר מצטט רבינו מדברי הגמרא או מדברי הרמב"ם, ציינו את מספר הדף בגמ' ומספר הפרק וההלכה ברמב"ם, וכאשר נמצא בעניין אותו נושא, לא כתבנו את שם המסכת או ההלכות ברמב"ם, כגון בהלכות שבת כשמציין רבינו למסכת שבת או לרמב"ם בהלכות שבת ציינו רק את מספר הדף ומספר ההלכה. או בהלכות פסחים כשמציין למסכת פסחים ציינו רק את מספר הדף בה בלי שם המסכת. וכל כיו"ב. ורק כשמצטט ממסכת אחרת (כגון ממסכת שבת בהלכות עירובין) הוספנו לציין גם את שם המסכת, וכן ברמב"ם. (מלבד בציונים הראשונים שבתחילת כל נושא, שבהם ציינו גם את שם המסכת העיקרית, להבדיל ביניהם לבין הציונים שבנושא הקודם).

וכן כשמציין רבינו לרי"ף ("בהלכות") או לרא"ש ("בפסקים"), כשהם במסכת העיקרית שבנושא ציינו בהם רק את מס' הדף ברי"ף (לפי דפי הרי"ף במהדורת וילנא), ומספר הפרק והסימן ברא"ש, בלא ציון לשם המסכת.

כשמציין רבינו לר"ן כוונתו לר"ן בהלכות על הרי"ף, וציינו לפי מספר הדף בדפי הרי"ף.

כאשר מצטט רבינו מדברי המגיד משנה ציינו "הה"מ" (- הרב המגיד).

כאשר מצטט רבינו מדברי הרשב"א, פעמים כוונתו לדבריו בעבודת הקודש (ואז ציינו עבה"ק, ואת מספר השער ומספר הסימן, ולפי הנושא ניתן לדעת אם הוא בבית מועד או בבית נתיבות, ולפעמים ציינו בפירוש), ופעמים לדבריו בשו"ת (ואז ציינו תשובה או שו"ת) או בחידושים (ואז ציינו חי', וכשמציין בנושא שעוסקים בו, לא ציינו במפורש את שם המסכת).

כשמציין לדברי הרמב"ן, לפעמים כוונתו לדבריו בחידושים (ואז ציינו חי'), ולפעמים לדבריו במלחמת ה' (ואז ציינו מלחמות) או בתורת האדם (ואז ציינו תורת האדם).

כשמצייין לדברי הראב"ד, בד"כ כוונתו לראב"ד בהשגות על הרמב"ם (ואז ציינו בהשגות), ולפעמים במקורות אחרים (כגון בהשגותיו על הרי"ף הנדפסים כיום בספר "כתוב שם"). אך לפעמים כוונתו לראב"ד בעל ספר האשכול חמיו של הראב"ד בעל ההשגות.

לרמב"ם קורא רבינו הר"ם במז"ל. ולמהר"ם מרוטנבורג קורא: הרמנ"ע (וכפי שמכונה בספר ארחות חיים ועוד⁹). גם לרמב"ן קורא רבינו לפעמים הר"ם ב"ן.

אגב, כשכותב רבינו לפי - על הרוב כוונתו "לפיכך". (ולא "לפירוש").

כן ראוי להזכיר כי כאשר מצייין רבינו לדברי הטור במקומות אחרים, אינו מצייין לפי מספר הסימן, אלא לפי הנושא, "בחלק כך וכך" (בד"כ ע"פ המלים הפותחות את אותו סימן. וכאן הוספנו לציין את מספר הסימן בסוגריים). למרות שבראשי הסימנים בכתב היד כן צויין בחלקם (בסימנים שח - תפח) בצד הגיליון מספר הסימן (אמנם בלי תיבת "סימן"י¹⁰). ואנו הוספנו לציין בראש כולם. וכן הוספנו לציין בראשי הקטעים את מספר הסעיף ע"פ המצויין כיום בטור בהוצאות החדשות, להקל על הלומדים).

שלמי תודה

אני אברך ולי נאה לברך את ידידי ויקירי העורך הראשי המוכשר חן הוצק בשפתותיו הרה"ג מרדכי אלמקייס שליט"א, אשר כמה וכמה פעמים שכמעט ונתתיאשתי מכובד המלאכה אשר לפני שלפעמים היו קטעים שלמים ואף עמודים שלמים בכתב היד מטושטשים וכמעט שאינם ניתנים לקריאה מחמת הדיו שנטשטש מרוב שנים והתפשטו האותיות ודבקו זה בזה, או שעברו לצדו השני של הדף והתערבו עם הכתוב מעבר מזה, וכמה פעמים כמעט שמשכתי את ידי ועצרתי מלהמשיך, וידידי הנ"ל גדול העומד על גבי עודדני במתק שפתותיו ובהערכתו הרבה לרוב מומחיותו ונסיגתו הרב בההדרת ספרי רבותינו, והמתין לי בסבלנות רבה עד שהצלחתי לפענח בס"ד קמעא קמעא, וזכות מלותיו הטובות והערכות הרבה עמדו לי לבל אתיאש, עד שהגענו בס"ד לברך על המוגמר.

ועל הכל תודה לה' יתברך שהאיר את עיני למצוא מציאות מעבר ליכולת רגילה, אשר ממש ראיתי סייעתא דשמיא מרובה הן בציון מקורות דברי רבינו, והן בהשלמת הקטעים המטושטשים, אשר כמה פעמים שעמדתי משתומם ולא ידעתי כיצד לפענח, ולפתע בצבצו לנגד עיני מספר מילים מבין השורות המחקקות, אשר לאחר חיפוש רבים ב"אוצר החכמה" וב"פרוייקט השו"ת" בנסיגות שונים, פתאום האיר ה' את עיני למצוא שקטע זה הוא ציטוט מספר מסויים, וכמה מהם ספרים אשר היו ספונים בכתב יד ורק לאחרונה נדפסו חלקם בקבצים תורניים (כגון במאסף החשוב "שורון"). ועל ידם הצלחתי בס"ד לפענח את הקטעים המחקקים.

וברוך שמסר עולמו לשומרים ונתן בידינו אפשרויות חיפוש במאגרים תורניים אשר לא שערנו אבותינו. ולעומת זאת מתוך היגיעה הרבה הכרוכה באיתור ומציאת המקורות למרות הכלים המהירים המצויים בדורנו, ניתן לשער ולהעריך מעט שבמעט בכמה יגיעה גדולה ועמל עצום ורב כרוך היה חיבור ספר זה בדורו של רבינו לפני כחמש מאות שנה, בחיפוש על כל סימן וסעיף בעשרות כתבי יד וספרי דפוס, וציטוט והעתקת הדברים הנחוצים וסידורם בסדר ראוי ומתאים, והכרעה מה להכניס ומה להשמיט, תוך תמצות הדברים ועריכתם דבר דבור על אופניו. וככל שמתבוננים בזאת הרינו מתמלאים התפעלות עצומה מהמלאכה הכבירה.

9. הרמנ"ע = הר"מ נוחו עדן. פעמים נמצא שכותב רבינו הרמנ"ע ז"ל, וזאת מכיון שציטט את דברי 'הרמנ"ע' מארחות חיים וכיו"ב והוסיף ז"ל.

10. ובשאר הסימנים אינו מצויין. ולהשערת רי"ש שפיגל (בצפונות א, ד עמ' כה הערה 8) יתכן שלפני רבינו לא היו מחולקים סימני הטור לפי סדר מספרי. ע"ש. ולפי"ד צ"ל שבסימנים שצויין כן בכתב היד, נוספנו הציונים ע"י אחד מהחכמים שהיה כתב היד ברשותו במרוצת הדורות, ולא ע"י רבינו המחבר (ובאמת הכתב בציונים שונה). וברוך היודע.

אגב יש לציין לגבי ההוספות שנוספו בשולי הגיליון, שפעמים שנחתכו קצות הדפים ע"י הכורך, ועמהם נחתכו סיומי השורות או תחילתם, ובמקומות מסויימים הושלמו בכתב היד המילים החסרות בין השורות. ואיני יודע אם רבינו המחבר בעצמו השלים לאחר הכריכה, או שאחד מהחכמים שהיה הספר בידו במרוצת הדורות השלים מרוחב בינתו. אמנם גם במקומות שעדיין נשאר המקום חסר, אודה לה' יתברך שהאיר את עיני למצוא כמה פעמים את מקורי הדברים בדברי רבותינו ולהשלים את החסר בס"ד. ובמקומות שלא הצלחנו למצוא פשר דבר השארנו שלוש נקודות לסימן החיסרון והערנו על כך.

ועל טוב יזכר שמו של מו"ר מרן ראש הישיבה הגר"מ מאזוז שליט"א אשר הכניסני בטובו ברזי הכתב והמכתב, והאציל עלי מהודו להדריכני במכמני הכתב הספרדי, ובסדר העבודה בעריכת ספרי רבותינו, והיא שעמדה לי לפענח צפונות קדמונינו בס"ד. יה"ר שזכות רבינו המחבר תגן בעדו אלף המגן. אכ"ר.

בואו ונחזיק טובה להני תרי צנתרי דדהבא ממשפחת רבינו ה"ה הרה"ג שמעון אליהו גד לסקר (אלאסקר) שליט"א ומשנהו כסף הרה"ג ליאור ניסים לסקר (אלאסקר) שליט"א אשר לא חסכו מאמץ ויגיעה במשך שנים רבות, והזילו הון רב מהונם ואונם בהשקעה עצומה, להוציא לאור תעלומה, לזיכוי הרבים לחפוש מטמונים מתורתם של ראשונים, ולמען כבוד רבינו המחבר זיע"א. יה"ר שזכות הרבים וזכות רבותינו הנזכרים בחיבור זה תעמוד להם לאורך ימים ושנים טובות, הון ועושר בביתם, וצדקתם עומדת לעד. ויזכו לבני סמיכי חיי אריכי ומזוני רויחי, ולכל מילי דמיטב. ויה"ר שתעמוד זכות רבינו המחבר לנו ולכל עם ישראל ונזכה לגאולה השלימה במהרה בימינו אמן.

הב"ד הזוכה להתעסק בקדשים
ע"ה אליהו בלאאמו"ר מרדכי סעאדה ס"ט
כסליו ה'תשפ"ד

תולדות המחבר

תולדות חייו של רבינו משה אלאשקר זצ"ל¹¹

רבינו נולד בספרד בשנת רכ"ה, לאביו רבי יצחק, חוטר למשפחה עתיקה ומיוחסת, כפי שכותב בספרו 'גאון יעקב' (סימן שי"ח) אודות ארצו ספרד, וז"ל:

"...ופי' קולייס האספנין הוא דג גדול מלוח הבא מאספמיא בחביות של עץ וקורין לו בלעז אלון וכן קורין לו בערבי. והר"ם במז"ל (פ"ט ה"ב) ורבי' ז"ל פירשו שהוא דג קטן, וזה וזה היו עושין בארצנו בספרד, ונראה לי שהיא אספמיא, שכן קורין עוד היום לספרד אשפניא". עכ"ל.

למד רבות מפי חכמי ספרד שבימיו, וכפי שכותב רבינו (בשו"ת סימן כ"ג) "כי מידותי תרומות ממדותיהן של רבותי רבני ספרד, גדולי עולם, הגבורים אשר מעולם, המה עשוי ויכוננוני, העוקרים הרים וטוחנים זה בזה ומוציאין קמח מנופה בשלש עשרה נפה וחוששין לקמחם... לוחמים מלחמתה של תורה, לא היו לפני תלמידיהם שאת קול גבוהה וקשה. ובקול ענות חלושה, מגעישים האשישים, ומרעישים הסיפים, הדפים והרעפים ומכים הכפתורים, ומחלישים הגבורים... ודבריהם יקום לעולם".

עוד בילדותו ניכר בו כי לגדולות נוצר, וכמו שכתב (שם), "אף כי בעודי תינוק מורכב על כתפו של אבא הייתי יודע פרשת ערכין ויודע מה בין לו ולך ולהם הסמוכים אצל דבור".

הוא ידע היטב לשון ערבית, ולמד תשובות הרמב"ם ז"ל במקורן הערבי, כמו כן תרגם תשובות רבות הן מהרמב"ם והן מהגאונים, משלל כתביהם שהיו בידו והביאם בספרו זה. כמו כן ראה את ספרו של רבי אברהם בן הרמב"ם (כתאב כפאיה אלעאבדין - ספר המספיק לעובדי ה') שנכתב בערבית.

אך ימי השלווה לא ארכו לו, ובהיותו במבחר שנותיו, בן כ"ז, יצא לגולה יחד עם מגורשי ספרד. ובדרכו, דרך הנדודים, הגיע לתוניסיה. בדרך נלקח בשבי וסכנת טביעה רחפה עליו. פרטים מדויקים על כך אינם ידועים. רבינו הנציח אירועים אלה באחד משיריו, שירי השבח, 'ומתהומות הים העליתיני ומבור השבי הוצאתני'. בעיר זו עמד בראש העדה במשך י"ח שנה יחד עם חברו הגאון רבי אברהם זכותא מחבר ספר היוחסין, אף הוא מפליטי ספרד.

גם בתוניסיה לא ארכו לו ימי המנוחה כי נפלה עליו אימת הספרדים שצרו על אפריקה הצפונית. ואחר שישב בה שמונה עשרה שנה רצופות, נטשה והלך לעיר טראבלוס, היא טריפולי שבמדינת לוב, וממנה לעיר פטרס שביון. אולם בכל המקומות האלה הוא לא ידע מנוח. הוא שאף להשתקע במקום תורה. במקום בו יוכל להשתעשע עם תלמידי חכמים, להתעלות בתורה וביראה.

בימים ההם דרך כוכבה של מצרים ויצא שמה לתהילה בהיותה בית ועד לחכמים. במצרים ישב אז רבינו הרדב"ז ובית דינו, שהיה בעיני ישראל כבית דין הגדול שבלשכת הגזית, מבית דין זה יצאה תורה והוראה לעולם. רבינו שם פניו מצרימה.

ואולי בעקבות כך, תחנתו האחרונה בדרך נדודיו לפני הגיעו ירושלימה היתה מצרים. שמו הלך לפניו, עוד קודם הגעתו למצרים, וכבר בתוניס יצא שמו לתהילה, וביתר שאת בשבתו על כס ממלכתו במצרים. חכמי

11. מבוסס בעיקר מתולדות חייו של מהר"ם אלאשקר כפי שכתב הרב יעקב בהרה"צ אברהם ישראל גליס זצ"ל, כפי שנדפס בשו"ת מהר"ם אל אשקר עיה"ק ירושלים שנת ה'תשמ"ח, בשינויים ותוספות שנודעו בימינו שנת ה'תשפ"ד.

מצרים ידעו כי האורח שהגיע אליהם הוא מגדולי התורה וההוראה שבדור, ומכל קצווי תבל פנו אליו בשאלות, ועל כן צורף לבית דינו של הרדב"ז¹². יהודי מצרים התייחסו אליו בכבוד רב, העריצוהו והעריכוהו ללא גבול¹³.

במצרים היה שקוד וטרוד בלימודיו ועסוק למעלה ראש בענייני עדתו כדיין ומורה צדק לקהילתו, וכמשיב לקהילות הרחוקות שפנו אליו בדיני תורה, טרדותיו היו גדולות, יש ולא היה לו זמן לקרוא אפילו מכתבים שנשלחו אליו (שו"ת סימן כ"ד), ויש שהיה משיב לשואלים קצרות, במקום שראוי היה להאריך 'כי אין הענין מספיק' (שו"ת סימן ע').

עוד בהיות רבינו בספרד שאף להגיע ליום בו יוכל לעלות לירושלים להשתקע בה. ובהיותו במצרים גמלה בלבו החלטה זו, והוא החל להתכונן לנסיעתו, אף כי לא מעט היו הקשיים שניצבו בדרכו, וכבר בהיותו דיין ושופט במצרים, עלה מדי פעם בפעם 'לחונן חרבות ירושלים' (תשובות הרלב"ח קונטרס הסמיכה סימן ה'). בסוף ימיו עלה לארץ ישראל והתיישב בעיה"ק צפת ת"ו, אך כעבור זמן מה עבר לעיה"ק ירושלים תובב"א וקבע בה את מושבו. על פי בקשת כולל הספרדים יצא פעם אחת בשליחות מצוה לערי טורקיה, אך מקץ שנה לצאתו הוא חוזר לירושלים, ואינו יוצא ממנה עד יום פטירתו.

תשובותיו כונסו בספרו שאלות ותשובות מהר"ם אלאשקאר, (נדפסו לראשונה בסביניטה שנת ה'שי"ד ואח"כ בסדיקלוב שנת ה'תקפ"ד), בו הוא מתגלה לפנינו כאחד מגדולי הפוסקים ומורי ההוראה שבדור. הוא עמד בקשרים עם כמה מחכמי דורו שהעריכו אותו עד למאד. תשובותיו נשלחו לקורפו, סלוניקי, צפת, קושטא, וטוניסיה, קנדיאה, פטרס ועוד. בין הפונים אליו אנו מוצאים את הגאון רבי דוד הכהן מקורפו (הרד"ך), רבי שמואל בן צדוק והרלב"ח. אף עם זקן גדולי הדור רבינו אליהו מזרחי (הרא"ם) בא רבות בכתובים. בתשובות מהר"ם פאדואה (סימן כ"ט) הוא כותב: "שפתיים ישק משיב דברים נכוחים... האלוף ה"ה כמוהר"ר משה אלאשקאר, שלום למר ולתורתו, אשריך שאתה בירושלים ומצודתך פרושה בעיר קנדיא ... ומרחוק אקוד ואשתחווה למעלתך ולכל תלמידך ואבקש פני מעלתכם העתירו נגד שער השמים גם בעדנו היושבים על אדמת נכר" (ועיי' בשו"ת סימן צ"ט תשובת רבינו אל המהר"ם פאדואה).

12. לא ידוע האם צורף כדיין לבית דינו של הרדב"ז, או שמא מונה לרבה של העיר וכדומה.
13. בספר 'טוב מצרים' להרה"ג רבי אהרן רפאל בן שמעון זצ"ל תולדות חכמי מצרים וחיבוריהם (הוצאת הספריה הספרדית "בני יששכר" ירושלים תשנ"ד) כתב במערכת מ' אות ה' (עמו' 152-153) וז"ל:

מהר"ר משה אלשקר

דיין בארץ מצרים ושקו"ט עם הרא"ם ומהרד"ך ומהר"י בי רב וסיעתם, ומרן מזכירו בכסף משנה הלכות יסודי התורה וחיבר שו"ת ונדפסו וראיתי חיבורו על הטור או"ח בכ"י ורמזו בתשובתו סי' כ"ד הכי קרא שמו גאון יעקב כמ"ש בסי' ק"ח, ובקובץ כ"י ראיתי שחיבר באור על פירש"י בחומש כמו ביאור הרא"ם, (שה"ג מערכת מם אות ק"ב).

כבר רמזתי כמה פעמים שהקובץ כת"י אשר היה ביד ג"ע הרב חיד"א ז"ל הוא ליקוטי יוסף לר' יוסף סמברי ז"ל הנד"מ, שכל מה שמביא ג"ע בשם"ג משם הקובץ כת"י, ומצאת כי תדרשנו בס' ליקוטי יוסף הנז', ושם נאמר בצד ק"מ כי מהר"ם אלשקר היה מגולי ספרד, ועלה עם הרדב"ז ומהר"י בי רב ור' שמואל סיד ומהר"ר אברהם ׳ שושן זצוק"ל וכולם נתיישבו במצרים, ובצד קנ"ט כתב עוד וז"ל הרב ר' משה ׳ אלשקאר ז"ל מיוצאי ספרד ג"כ אשר הציל את הרמב"ם מפיו של ר' ש"ט בעל האמונות והשיגה ידו ונגאל, ועשה שו"ת וביאורים על רש"י ז"ל וכמעט כיון להרב ר' אליהו מזרחי ז"ל והיו שניהם בדור אחד וכתב להרב ז"ל כמ"ש בלשון אחד מהסמ"ג עי"ש בספרו, אמנם הרא"ם ז"ל היה בקושטאנדינא ומהר"ם אלשקאר במצרים עכ"ל.

מהר"ם אלשקר היה מבית דינו של הרדב"ז במצרים, כמתבאר מתשובותיו בענין הפקעת קידושין אשר חלק עם הרב מהר"י בי רב אשר הפקיע הקידושין והתיר האשה בלי גט, והרדב"ז גם הוא חלק על מהר"י בי רב ז"ל באריכות עד"פ וכתב ואני עם שאר החברים הצרכנוה גט, ותשובת הרדב"ז ה"ה בישנות ח"ד סי' נ"ו קחנו משם. ומהר"ם אלשקר ז"ל היה לו בן חכם ישמח אב בתורה ובחכמה והרב תשו' יש מן האב לבנו כמ"ש המעיין בתו' מהר"ם אלשקר ז"ל, והרואה תשובות הרב ז"ל בלבבו יבין כי היה הרב לבו לב אריה אמיץ וגבור בקרבות במלחמתה של תורה, ולשונו לשון הזהב וההדרת, קול שהיא תפארת, זכר צדיק לברכה לחיי עד. עכ"ל.

תשובותיו דנות בעניינים שונים. בדיני ממונות, איסור והיתר, בפירושים וביאורים לפסוקים בתנ"ך ולדברי רש"י והגאונים הקדמונים. באחת התשובות הוא חוקר בערכן ההסטורי של מטבעות עתיקות שנמצאו בחפירות הארכיאולוגיות, ורבינו מעיד שראה 'באחת מהן צורת לולב אגוד כעין שלנו ואתרוג בצידו סמוך לאגודתו' (שו"ת סימן י"ח).

רבינו מעדיף ביחוד את הגאונים הראשונים. באחת מתשובותיו כותב רבינו "אין יחס לדורות אלו עם הראשונים, אפילו כיחס הקוף עם האדם. והלואי שיבינו דורות אלו הקל שבדברי הראשונים, כל שכן הדורות הבאים שהלבבות מתמעטות. וכבר כתב רבי שרירא גאון ז"ל כי חכמת הגאונים ופלפוליהם הוא הדבר אשר ציווה ה' אל משה, וכל החולק על דברי גאון, ואפילו שלא יביא ראיה לדבריו, והחולק עליו כחולק על התלמוד, ואף גם להכריע ביניהם אין בידנו כח להכריע דבריהם ז"ל, אשר הם דברי קבלה והלכה למשה מסיני" (שו"ת סימן נ"ד).

בחלק גדול מתשובותיו רבינו מטפל בבעיות העגונות. מסיבות הזמן, הגירושים, הגזירות והפורענויות הגדולות שניתכו על ראש יהודי ספרד, גרמו לכך שנשים רבות נותקו מבעליהן מבלי לדעת לאן נעלמו. שאלות רבות של עגונות הופנו אז אל רבינו, וכאן רבינו מתגלה לפנינו בכל שיעור קומתו. אחרי שרבינו מברר את נסיבותיו המיוחדות של כל מקרה ומקרה, הוא מנתח את ההלכה ומסיק את מסקנותיו כשמאזני הצדק וההלכה בידיו. רבינו אינו נוטה להחמיר, ובכל כחו הוא מתאמץ למצוא היתר לעלובה שלא יחשך מאור עיניה ולא תיעגן לכל ימי חייה. וכשאחד הרבנים בדורו רצה להחמיר ללא יסוד מספיק, כתב לו רבינו "ומה אשיב על תוכחות של המשיב שלא כהלכה, ומתהלך על שבכה, כעוגה בלתי הפוכה, וקשת דרוכה, בחימה שפוכה, ומלחמה ערוכה, מערכה מול מערכה, והמעגנה ומחמיר עליו נאמר וחמורו יגיד לו..." (שו"ת סימן ק"ב).

פייטן גדול היה, וכוחו רב בשירה וחרוזה. הרבה פיוטים ותפלות נשתירו ממנו, והיו לנחלת הכלל. ובסוף ספר תשובותיו (סביוניטה ה'שי"ד) שסיימו 'בחודש כסלו פרשת וישב יעקב שנת שוב"ו עדי בכל לבבכם' נדפסו כמה מפיוטי השגורים בפי יהודי המזרח. אחד השירים נדפס ב'סידור יעב"ץ' והוא מתחיל 'אדון הכל, וכל הכל, מכלכל, ולו הכל, והוא יכול ונורא'. היעב"ץ כותב עליו: 'השיר המשובח הזה חברו הגאון כמוהר"ר משה אלאשקאר ז"ל. ונהגו לאמר אותו בכל ארץ ישראל קודם תהלים באשמורת הבוקר, ובמקצת ק"ק מארץ איטליה קודם אדון עולם'.

מלבד תשובותיו כתב רבינו גם פירוש לספר הטורים חלק אורח חיים, שקראו 'גאון יעקב'. ספר זה היה בכתב יד לעיני הגאון רבנו חיים יוסף דוד אזולאי (החיד"א) וחכמים אחרים (וחתום על גבי הכת"י חכם בשם רבי יהודה זרחיה אזולאי) ולא נדפס עד יין [ובימינו הוציא לאור הרה"ג יעקב שמואל שפיגל שליט"א מקבץ מדברי רבינו על הלכות תשעה באב]¹⁴. (ונעזרתי בחלק מדבריו ב'דבר המכון'. ש.א.ג. לסקר), כמו כן יצאו לאור ליקוטים מכת"י "גאון יעקב" שנדפס בטור הוצאת מכון המאור ירושלים.

כמו כן בשנת תשע"ט הוציא הרה"ג ר' אברהם ביטון שליט"א בקובץ "מוריה" (תלג - תלה, ניסן תשעט, עמ' טל) מקבץ מדברי רבינו על הלכות ספירת העומר (והבאנו מדבריו ב'דבר המגיה').

תהילות לאל אנו זוכים כעת להוציא לאורה את כת"י "גאון יעקב", אחרי עבודה מאומצת במשך מספר שנים, ערוך בטוב טעם ודעת, וראוי לעלות על שולחנם של מלכים 'מאן מלכי רבנן'.

מקצת מהכרעותיו בהלכה מזכיר רבינו יוסף קארו בספרו 'בית יוסף' על הטור וכן ב'כסף משנה' על הרמב"ם מכמה מתשובות רבינו שהגיעו לידו.

14. פורסם ברבעון תורני "צפונות" (בני ברק תמוז תשמ"ט, שנה א' גליון ד', עמ' כ"ד - כ"ו).

בשנת ש"ב ביום ט"ו באלול נפטר רבינו בשיבה טובה, בן שבעים וחמש שנים. הוא השאיר אחריו בן, רבי אברהם אלאשקר מרבני מצרים, ובתשובותיו אנו מוצאים כמה שאלות שנשאלו על ידו.

מופלא ויחיד במינו היה רבינו משה. גאון בתורה ובהלכה, מדהים ומרעיש את כל הבאים איתו במשא ומתן של הלכה, בבקאות העצומה ובחריפות העמוקה, מעמיד עצמו תמיד בצל כדי שלא להתבלט, מקבל בסבלנות ובמתנות דעות מתנגדות, ויחד עם זה עומד על קוצו של יו"ד בפסקיו והכרעותיו. עניו ומבטל עצמו מפני הכל, ועם זה עומד בתוקף וללא חת על מסקנותיו בהלכה. מכבד ומוקיר גם את אנשי ריבו, מתאבק בעפר רגליהם ושואב אף מהם תורה וחכמה, אך לעולם אינו מוותר על עמדתו.

האמת נר לרגליו תמיד, עליה לא יוותר כמלא נימה. למענה הוא בא באש ובמים. על הגנתה הוא נכנס בריב עם ידידים, ואף עם תקיפים ואנשי שלטון. כאשר האמת נראית לו נפגמת אין הוא יודע רחם. במלחמתו אין הוא נסוג אף צעד אחד. הוא אינו מהסס לעמוד בחילוקי דעות עם גדולי הזמן וסופם שנתקיים בהם דברי חז"ל "ואת זהב בסופה", תלמידי חכמים המנצחים זה את זה בהלכה אינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה.

'האמת היא עטרת החכמים' (שו"ת סימן ע"ה). ובתשובה אחרת הוא מתפלל 'ויטע בינינו האמת והשלום ונהיה מהרודפים אחריהם והאוהבים אותם' (שו"ת סימן כ').

רבינו אוהב את השלום והאחדות מעל לכל, והיה מוכן לכל מאמץ ובלבד למנוע מחלוקת.

רבינו התנגד לכמה מנהגים שמצא בבואו למצרים ורצה בכל לב לבטלם, אך כאשר ראה שבטולן עלול לגרום למחלוקת, כבש את רצונו והוא פוסק 'דאפילו בדברים שיתלה בהם (במנהגים) אסור של תורה אין לשנות בהם מפני המחלוקת' (שו"ת סימן י"ח), אך 'מי שיש בידו למחות ולסלק המנהג הזה בלא מחלוקת יחולו ברכות על ראשו' (שו"ת סימן ב').

משנתו של רבינו "קב ונקי", שפתו צחה וברורה. כדרכם של חכמי ספרד אין הוא גורס את הפלפול 'לדחוק השמועות ולבנות בהן על המים מגדל ולהכניס ים אוקיאנוס בגרגיר חרדל' (שו"ת סימן ל'). הוא שנא את הווכחנות והנצחנות, 'לא ישבתי עם מתי הנצוח ואת נהלולים לא אבוא' (שו"ת סימן כ"ד). הוא בונה את מסקנותיו בהלכה על יסוד השוואות בהירות 'ומקורות מדברי התלמוד והראשונים יש בעיקר סוגיה זו פרושים שונים לקצת המפרשים ז"ל נלאיתי לכותבם' (שו"ת סימן ס"ח). שני התלמודים ודברי הגאונים והראשונים פרושים לפניו כשמלה, ומהם הוא מרכיב את יסודות פסקיו, עליהם הוא מבסס את הכרעותיו.

לשונו לשון קצרה ושנונה, אין רבינו נוהג להרבות בדברים שלא לצורך. 'ואם באנו להשיב על כל קוץ וקוץ יארכו עלינו הדברים דלעיקר דדינא אין דברים אלו מעלים ולא מורידין' (שו"ת סימן כ"ז) 'וכמה ענפים מסתעפים מדברים העלמנו עין מהם ליראת האריכות' (שו"ת סימן ס"ז). רבינו שנא את האריכות המיותרת, 'ושרי ליה מריא לפלניא שהזקיננו להאריך באשר אין בו צורך' (שו"ת סימן ק"ג). סגנונו של רבינו - סגנונו של חכמי ספרד, ישר ובהיר קולע וממצה ואינו משאיר מקום לכל ספק.

דמות רב-גונית, הפכים רבים בנושא אחד. איש ההלכה הפסוקה החותכת, הברורה והדייקנית. איש שאינו יודע סטייה אף הקלה שבקלות בענייני הלכה, אך יחד עם זה פייטן ומשורר שירי שבח ותהילה לבורא עולם, שירי השתפכות הנפש, בהם באה לידי ביטוי המיית הלב, הקינה על הגלות הארוכה, הערגה לגאולה ופדות והציפיה לימות המשיח ולבנין ציון וירושלם. כמה מפיטיו נכנסו לסדר התפלה. ואלמלא ההלכה שבו שהאפילה על שירתו, היה נמנה על המשוררים והפייטנים המשובחים ביותר באותה תקופה.

חוקר בענייני אמונות ודעות. שיטתו בחקירה אלהית - שיטת הרמב"ם ז"ל, בעקבותיו הלך גם בענייני הלכה, וכאשר בא לידו ספר "האמונות" של רבינו שם טוב ב"ר שם טוב שבו השיג על הרמב"ם ז"ל על שיטתו בחקירה,

חיבר רבינו השגות עליו (שו"ת סימן ק"ז) והפריך את כל השגותיו. ומקדים בחריפות, 'אמר משה קנא קנאתי ליסוד הדת והאמונה, שורש המדע והתבונה, עמוד התורה והחכמה התמימה, ים הדעת והמזימה, דגל התעודה, הנודע בישראל וביהודה, הרב המובהק החסיד הגדול, אור העולם ופלאו, מושב היקר ושיאו, הוא הקדוש הרמב"ם ז"ל, אשר שמו אותו המורים מטרה לחיצי סכלותם ולתער לשונם ודמיונם'...

השגותיו אלו מלבד הופעתם בשו"ת מהר"ם אלאשקר (סימן ק"ז), עוד נדפסו בקונטרס מיוחד בסוף ספר "האמונות" (פירארה ה'שי"ז) ובו הקדמה קצרה מהמביא לבית הדפוס הרב ברוך עוזיאל חזקוני¹⁵, ולתועלת הענין הבאנו את לשון הקדמתו:

"ברוך י"י אשר לא השבית לו גואל לאיש האלהים החכם הפילוסוף אלהי הרמב"ם ז"ל, אשר האיר עיני כל ישראל בתורתו ובחכמתו, ויקומו אחריו אנשים חכמים בעיניהם להשיב את הארי אחרי מותו, גילו פנים אחרי דעותיו האמיתיות שלא כהלכה, כי לא ירדו לסוף דעתו, תלו ביה בוקי סריקי, דברים שלא עלו על לבו, כאשר עשה זה המחבר רבי שם טוב בספר האמונות שלא יועילו. ועל חכמים אלו ניבא המאור הגדול הרמב"ם ז"ל בכתבו לתלמידו החשוב רבי יוסף ב"ר יהודה ז"ל וזה לשונו, "וכלל שני כי אני ידעתי ונתאמת אצלי בעת שחברתי כי יפול זה החיבור ביד אנשים רעים קנאים, ויגנו יופיו ויפחיתו מעלתו ויראו בו גנותם או קיצור עיונים בו, ולכסיל הגולם אשר לא ידע ערך מה שנעשה בו, ויחשבוהו מעט התועלת. ולמתחיל המבוהל המשובש, הדעת יקשה עליו ממנו מקומות אשר לא ידע להם עיקר, או תקצר דעתו ושכלו מלדקדק מה שדקדקתי. ולמי שהוא בעל דעת לפי סברתו ומחשבתו, יתפוש עלי ממה שנכלל בו מעיקרי האמונה, ואלו הם הרוב". עכ"ל. וזה האיש היה מאותו הרוב, וקודשא בריך הוא תבע ביקריה דהאי צורבא מרבנן, ואם אין ראייה לדבר זכר לדבר, שלא זכה להשלים חכמתו, כי מה שנתאמת אצלנו מפי אנשים רבים שראו החיבור הזה ספר האמונות כולם נמצאו חסרים בסופו. ואני הכותב מצאתי מרגלית אחת טמונה בתוך שאלות ותשובות להחכם המצויין רבי משה אלאשקר ז"ל, מהשגות שהשיג על המחבר הזה במקומות שלגלג על הרמב"ם ז"ל. אמרתי אין שם מקומן כי אם בסוף הספר הזה. למען יהיה קול ושוברו עמו פן יטעו התלמידים הבאים אחרי הספר הזה, ויקבעו בו הלכה לדורות לומר שמי שהדרכנו בדרך הישרה, טעה מדרך האמת בעיקרי הדת, וקנה לו דעות כוזבות. ואם זה המחבר רבי שם טוב ז"ל קנה שם טוב בספרו זה, קנה לעצמו ביתר הענינים הנמצאים בו. וזה החכם רבי משה אלאשקר ז"ל קנה לו דברי תורה בהשגות שהשיג עליו בראיות מופתיות ותשובות נצחות קנה לו חיי העולם הבא לקנאת לכבוד המאור הגדול רבינו משה ז"ל ולתורתו, כי קנאת י"י צבאות תעשה זאת. נאום הכותב המקנא ברוך עוזיאל לבית חזקוני". עכ"ל.

בנוסף לגדלותו התורנית רבת הגוונים של רבינו, במיוחד בחלק ההלכה, מהיותו מגדולי הפוסקים בזמנו, עוד היה מקובל והוגה דעות בתורת הסוד, ואף רבים מפיוטיו מיוסדים על מושגי הקבלה והזוהר.

מגדולי ירושלים היה, מתקיפי דארעא דישראל, ומצודתו פרושה על כל תפוצות ישראל. וזכותו הגדולה תעמוד לנו להיושע בתשועת עולמים במהרה דידן אכ"ר.

15. באינציקלופדיה לחכמי איטליה (ירושלים תשע"ח) נכתב אודותיו (עמ' 146), וז"ל:

רבי ברוך עוזיאל חזק חזקיס (בשו"ת מהר"ם אלאשקר מהדורת מכון "זכרון אהרן" ירושלים תשע"ח, נכתב שמו רבי ברוך עוזיאל חזקוני), ראש הרבנים בפירארה במאה ה'ט"ז. "מלומד במלחמתה של תורה האלוף" (לשון רבו מהר"ם פאדווה בסימן י'). הגאון המובהק מופלג בחכמה ובזקנה גדול בדורו רב וברוך, היה מחכמי ומרבני פירארה בזמנו של המהר"ם (רבי מאיר) פאדווה, שרבי ברוך היה מתלמידיו הגדולים ועמד עמו בקשרי שאלות ותשובות. שמו נזכר פעמים בשו"ת מהר"ם פאדווה.

רבי ברוך היה ענוותן מופלג, והתבטל בפני רבו בענווה מיוחדת. אחת מתשובותיו שנכתבה בשנת ה'שכ"ד (1564) הובאה בשו"ת הרמ"א (רבי משה איסרליש). כן הובא בתשובות הרמ"ע (רבי מנחם עזריה) ששקיל וטרי עמו בכבוד גדול. יש לו הרבה פסקי דין בשו"ת "מתנות באדם" סימן קצ"ג. מתואר ה"גאון". בשנת ה'שי"א (1551) הוציא לאור את ספר "מעייני הישועה" על ספר דניאל לדון יצחק אברבנאל. כן הוציא את "ספר האמונות" לרבי שם טוב. כן הכין מפתח לפי סדר א-ב לספר "משנה תורה" להרמב"ם, הספר נדפס לאחר פטירתו. נפטר כ"ג אדר א' של"א (1571). עכ"ל.

גאון

יעקב

[illegible]

ה'תשס"ח
ה'תשס"ח
ה'תשס"ח

ק"ס
ב/מ/ש

ספן וצוב כפן ספן ספן ספן

משד

מק נל מועדן וסמך הן חסד עובד מר יעקב לנ מצויה לן חסד מועד

צילום כתב היד גאון יעקב

גאון יעקב

ביאור טור א"ח

להרב הגאון מרנא ורבנא

כמהר"ר משה אלשקר זלה"ה

הכ"ד יהודה ורח"י אולאי ס"ט

הלכות שבת

• סימן שז •

בתבנא סריא דמוקצה הוא ואפי' יש מחיצות אינו מביא, אבל פירות התלושין מותר.

וכיון שלא כיון להחשיך אלא כדי לשומרן יכול אף להביאן וכו'. כמתני' דלעיל אבל מחשיך הוא לשמור ומביא פירות בידו, וכפי מה שפירשה רש"י ז"ל, וכבר נתבארו דינים אלו בתחילת החלק הקודם לזה.

סעיף י

מותר לומר לחבירו שמור לי פירות שבתחומך וכו'. שם (קנא ע"א) אמר רב יהודה אמר רב אמר שמואל, מותר לאדם לומר לחבירו שמור לי פירות שבתחומך ואני אשמור לך פירות שבתחומי. פי' ואע"פ שהוא אינו יכול ללכת שמה יכול לומר לחבירו לשומרם. וכת' הרשב"א ז"ל בשם התוספות דמהא שמעי' דישראל שקבל עליו שבת קודם שחשיכה מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה פלונית, דכיון דלחבירו מותר אין באמירתו כלום, וכדאמרי' הכא שכיון שמותר לישראל חבירו לשומרן מותר לומר למי שאסור בשמירתן, ואע"ג דאיכא לחלק קצת דהכא שאני דאם יש שם בורגנין הוא עצמו עושה.

סעיף ח

[וכן מותר לומר לו לך עמי לכרך פלוני]. [נחסר ההתחלה וחס"ד] ...כתוב בתוספות (שבת קנ ע"ב ד"ה לכרך) דהוא הדין שיכול לומר לחבירו לך לי לכרך פלוני למחר, וזה דעת רבי ז"ל.

ובלבד שלא יזכור לו שכירות וכו'. פשוט שם (שבת קנ ע"ב) דבשבת לא מצי אגר.

אבל בדבר שאין [בו] צד היתר לעשותו היום [אפילו אם אין בו איסור אלא מדרבנן] כגון שיש לו פירות מוקצין [חוץ לתחום, כיון שאי אפשר לו להביאם היום] אסור לומר לחבירו להביאם למחר וכו'. דבר פשוט הוא דכל מה שאין יכול לעשותו אסור לומר לחבירו לעשותו וכדאמרי' התם גבי שכירות פועלין פשיט מאי שנא הוא ומאי שנא חבירו, וכבר נתבאר בתחילת זה החלק.

וכן נמי אסור להחשיך בסוף התחום כדי שימחר הלילה לילך שם להביאן וכו'. משנה שם (דף קנ ע"א) אין מחשיכין על התחום לשכור פועלים ולהביא פירות, אבל מחשיך הוא לשמור ומביא פירות בידו, ואוקימנא התם מתניתין לדעת רב יהודה בפירות המחוברין, וברית' דאין מחשיכין להביא תבן וקש

סעיף יא

השואל דבר מחברו לא יאמר לו הלויני וכו'. משנה הוא ריש פרקין (קמח ע"א) שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני, וכן אשה שואלת מחברתה ככרות, ואם אינו מאמינו כלומר המשאיל לשואל, מניח טליתו אצלו ועושין חשבון אחר השבת, ע"כ במשנה. ופירשו בגמ' דהשאילני לא אתי למכתב הלויני אתי למכתב, וכתב רש"י ז"ל משום דהלויני משמע לזמן מרובה וקיימא לן כמ' מכות פ"א (ג ע"ב) דסתם הלואה ל' יום, ואתי מלוה למכתב על פנקסו כך וכך הלויני לפלוני כדי שלא ישכח, וכן פירשו בהלכות הרי"ף ז"ל. אבל ר"ת והר"י ובעל העטור זכ"ל כתבו דסתם שאלה נמי שלשים יום, ומוכחו לה מפרק התכלת (מנחות מד ע"א) דאמרי' התם טלית שאולה כל שלשים יום פטורה מן הציצית, אלמא סתם שאלה נמי שלשים יום. והכא בשאלה היינו טעמא לפי שהיא חוזרת בעין לא אתי למכתב אבל לשון הלואה אינו חוזר בעין ואתי למכתב. ואע"ג דכי שאיל מיניה כדי יין וכדי שמן לא הדרי בעין מ"מ מתוך שהוא מזכיר לשון שאלה (לו)² זכור הוא ולא אתי למכתב מידי דכיון דבחול דכבר שאינו חוזר בעין אומ' הלויני ובשבת אינו אומר אלא השאילני יש בדבר היכר ולא יבוא לכתוב.

והתוספות ורבי' פרץ ז"ל כתבו דבלשון לע"ז הלויני והשאילני הכל לשון אחד הוא וכן הוא בלשון ערב נמי ולפי³ צריך לו' תן לו וכיוצא בזה.

ומה שאמרו במשנה דאם אינו מאמינו מותר להניח לו משכון עד אחר השבת, כתב הרשב"א ז"ל יראה שמניחו אצלו סתם אבל לא יאמר לו הילך טליתי אצלך שזהו כמעשהו בחול ואסור. ודברים של טעם הם.

סעיף יב

ז[י] מן אורחים והכין להם מיני מגדים וכתב בכתב כמה ז[י] מן וכו' אסור לקרותו בשבת אפי' אם הוא כתוב על גבי כותל גבוה הרבה וכו'. משנה שם (קמח ע"ב) מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מן הכתב, כלומר שאם כתב מערב שבת כך וכך אורחים זמנתי, פלו' ופלו' זמנתי, אסור לקרות באותו כתב בשבת. ובגמ', מאי טעמא רב ביבי אמר גזירה שמא ימחוק, אביי אמר גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות, ואמרי' התם מאי בינייהו איכא בינייהו דכתי' מניינין אכותל ומדלי, כלומר גבוה שאין אדם מגיע לאותו כתב, דלמאן דאמר שמא ימחוק לא חיישי' כיון שאינו מגיע שם למחוק, ולמאן דאמ' שמא יקרא בשטרי הדיוטות חיישי', ואקשי' דלרב ביבי ליחוש לשמא יקרא היכא דליכא למיחש לשמא ימחוק, דבשלמא לאביי הא איכא למיחש לחדא מינייהו ותו לשמא ימחוק לא חיישי' והא אמ' (רבא) [רבה] לא יקרא לאור הנר ואפי' גבוה שתי קומות או שתי מרדעות דהואיל ונמוך אסור שמא יטה גבוה נמי אסור, ובעו לאוקומי פלוגתיהו בכותל ומתתאי בחקוק אטבלא ופנקס ולא סליק להווא, ואסיקנא דלעולם איכא בינייהו דכתי' אכותל ומדלי, ודקא קשיא לך ההיא דרבה תנאי היא, כלומר דאיכא תנא דלא מחלק באיסור שבת בין גבוה לנמוך דאית ליה ההיא דרבה, ואיכא מאן דמחלק דלית ליה (דרבא) [דרבה] וסבירא ליה לרב ביבי כמאן דמחלק ולית ליה דרבה, ולשמא יקרא נמי לא חייש דכותל בשטר לא מחלף. ואביי אית ליה דרבה דחיישינן לגבוה כנמוך שמא ימחוק וסבירא ליה דכותל חקוק הוא דלא מחלף בשטר משום דאיכא היכרא טובא, אבל כותל כתו' מחלף בשטר. ופסק רבי' ז"ל כאביי משום דאית ליה (דרבא) [דרבה] וכן פסקו בהלכות הרי"ף ז"ל וכן פסק הר"ם במז"ל, ויש בסוגיא זו פירושים שונים

2. נמתח קו על מילה זו.

3. = ולפיכך.

• סימן שסה •

סעיף א

מבוי שנפרץ מצדו וכו'. שם (ה' ע"ב) גבי פלוגתא דרב ושמואל במאי עסיקין אילימא ביתר מעשר בהא לימא שמואל תורתו כסתום, אלא לאו בעשר וקאמר רב תורתו כמפולש, אלמא פירצת מבוי בארבעה, ורב [חנן] בר רבא אמר שאני התם דקא בקעי ביה רבים, מכלל דלרב הונא דפליג עליה דרב חנן אע"ג דלא בקעי ביה רבים, מאי שנא מדר' אמי ודר' אסי, פי' דקאמרי התם דאם יש פס ארבעה מתיר פירצה במבוי שנפרץ בראשו ואם לאו פחות משלשה מותר שלשה אינו מותר, ומהדרינן התם איכא גידודי הכא ליכא גידודי, אבל אי ליכא גידודי אע"ג דלא בקעי ביה רבים פרצתו בארבעה, ולרב חנן בר אבא אי בקעי ביה רבים פירצתו בארבעה לא בקעי ביה רבים פרצתו בעשר. ופסק הרמנ"ע (הביאו הרא"ש) כרב הונא, אבל רבי' אבי העזרי' ז"ל (הביאו הרא"ש, והמרדכי סי' תעה) והרז"ה ז"ל (א' ע"ב) פסקו כרב חנן. וכתב הרא"ש ז"ל (סי' ז) ורב אלפאס ז"ל (א' ע"ב) הביא ראייה מדברי ר' אמי ור' אסי ולא הביאה מדברי רב חנן בר רבא ודברי רב הונא דפליגי במילתיה דר' אמי ודר' אסי, מכלל דסבירא ליה דפירצת מבוי בעשרה אפילו כי ליכא גידודי, וכיון דבשל סופרים הוא עבדינן לקולא ופירצת מבוי בעשר היכא דלא בקעי ביה רבים ע"כ, וזה דעת רבי' ז"ל. ודעת הר"ם במז"ל (הלכות שבת פי"ז הי"ז) כדעת ההלכות. וכתב הרשב"א ז"ל (עבה"ק ש"ב סי' א) שאם נשארו בפירצה למטה במקום דריסת הרגל גבשושית שמונעת רגל הרבים הרי זה כמקום שאין בוקעין בו רבים ע"כ.

ואם נפרץ בראשו וכו'. פשוט שם (ה' ע"א) לדברי הכל דאם הפירצה היא ברחבו של מבוי בפתחו, כגון שהיה רוחב המבוי יתר מעשרים ובא לפותחו ועשה כותל ברוחב פתח המבוי עשרה ובאותו כותל נפרץ, אם הפרצה מארבעה צריכה תיקון.

סעיף ג

מבוי שנפרץ במלואו לחצר וכו'. שם (ו' ע"ב) אמר רב מבוי שנפרץ במלואו לחצר ונפרצה חצר כנגדו לרשות הרבים חצר מותרת ומבוי אסור. חצר מותרת אע"ג דקבקעי בה רבים ובלבד שלא תהי הפירצה יתירה מעשר, כדתניא חצר שהרבים נכנסין בזו ויוצאין בזו רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה ומבוי אסור משום דהוה ליה כמבוי מפולש לרשות הרבים. זו היא שיטת ההלכות (ב' ע"א) והר"ם במז"ל (הלכות שבת פי"ז הי"ח), ויש שם סוגיא אחרת דמחלקת בין ערבו ללא ערבו ותנאים אחרים פסקן רבי' ז"ל, וכן נמי פסקו אותן הרבה מן המפרשים ז"ל והרשב"א ז"ל (עבה"ק ש"ב סי' א) והרא"ש ז"ל (סי' ח), וכפי מה שבאר רבי' ז"ל.

ומה שכתב רבי' ז"ל דאם החצר של יחיד אסור, נתבאר שם (ח' ע"א) אמר רב משרשיא הא דאמרת לאמצע רחבה זה שלא כנגד זה מותר, לא אמרן אלא ברחבה דרבים אבל ברחבה דיחיד זמנין דממליך ובני בה בתי, כלומר דזמנין בונה מצד אחר והוה ליה שכלה לצדי רחבה ואסור. וטעמא דמילתא שכשהוא כנגד פתח הרחבה הרי זה ככלה שם. ופתח הרחבה הוא או לרשות הרבים או לכרמלית, וכשהוא כלה לצדי הרחבה כגון זה כאן ציור מס' 9 הרי הוא כמבוי עקום דקיימא לן שתורתו כמפולש, אבל כשהוא כלה לאמצע רחבה ואין פתח רחבה כנגדו אינו נראה כעקום, וכמו שפירש רבי' ז"ל גבי חצר.

ואם נפרץ לרחבה וכו'. כך דקדק הרא"ש ז"ל שם (סי' ח) מאותה סוגיא שזכרנו דאמר רב יוסף עובדא הוה בדורא במבוי שכלה לרחבה, פי' ונפרצה הרחבה כנגד רשות הרבים, ואתו לקמיה דרב יהודה ולא אצרכה ולא מידי, וכתב הרא"ש ז"ל, ומיירי ברחבה שאינה יתירה מבית סאתים, דאי יתירה מבית סאתים ולא הוקפה לדירה הויה

סעיף ה

לא ישב אדם בראש המבוי וכו'. כך פשוט בשבת פרק תולין (קמא ע"א), וכתב הרא"ש ז"ל (שבת פ"כ סי' יג) ונראה דבפתח החצר הפתוח לרשות הרבים או לכרמלית דמותר, שניכר הדבר ולא יטעה להוציאו, וזה דעת רבי ז"ל.

סעיף ז

מבוי שניטלה קורתו וכו'. משנה פרק כל גגות (צד ע"א), וכן מבוי שניטלה קורתו מותרת לאותה שבת ואסורין לעתיד לבוא דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר אלא אם מותרין וכו'. כלומר כשם שאסורין לעתיד לבוא אסורין לאותה שבת, אמר רב הלכה כר' יוסי ושמאל אמר הלכה כר' יהודה, ומוקמו לה בנפרצה לכרמלית, והילכתא כרב באיסורי ואפילו בשנפרצה לכרמלית, וכן נראה דעת הר"ם במז"ל (הלכות שבת פי"ז הל"ד). אבל הרא"ש ז"ל (סי' ד) כתב וכו' ומכל מקום קיימא לן שבת הואיל והותרה הותרה דאפילו ר' יוסי לא פליג אלא היכא דליתנהו למחיצות כדאמרינן פרק הבונה²⁰⁴ ע"כ, וזה דעת רבי ז"ל.

כרמלית והוי כמבוי שכלה לבקעה, כדמשמע לקמן בפרק עושין פסין (כד ע"ב) גבי רחבה דהות בפום נהרא, אם כן אפילו יתירה מבית סאתים מיירי, וכשהוקפה לדירה כגון שפתח ולבסוף הוקף וכו' ע"כ. ואין דברים אלו מצויין להאריך בהם.

סעיף ד

מותר להשתמש תחת הקורה וכו'. פלוגתא דאמוראי התם (ח ע"ב) והילכתא מותר להשתמש תחת הקורה, ובין לחיים מותר נמי כרבא, והני מלי בפתוח לרשות הרבים אבל פתוח לכרמלית לא, דאמר רב חנן בר רבא אמר רב תוך הפתח צריך לחי אחר להתירו בין אית בזה ד' בין לית בזה ד', ואוקמינא בדפתוח לכרמלית משום דמצא מין את מינו וניעור. והר"ם במז"ל (הלכות שבת פי"ז הי"א) השוה יחד תחת הקורה ובין לחיים דכל שפתוח לכרמלית אסור, וכן העלה הרשב"א ז"ל (עבה"ק ש"א סי' יא). והרא"ש ז"ל (סי' י) נטה לדעת הראב"ד (בהשגות שם) שהתיר תחת הקורה אף בפתוחה לכרמלית, ורבי ז"ל כתב כסברא ראשונה.

• סימן שסו •

סעיף א

ולא מהן לתוכה, וכל מה שהוא רשות היחיד גמורה דבר תורה²⁰⁵ והוקפה לדירה לא גזרו בה חכמים להצריכה מחיצות יותר, ולא החמירו אלא במבוי שהוא כרמלית דבר תורה] והצריכו אותו לחי או קורה כמו שנתבאר כל אחד במקומו, ודין זה פשוט פ"ק דשבת (ו ע"א) ובמקומות רבים.

אבל חכמים אסרו וכו'. בפרק עושין פסין (כא ע"ב), שלמה תיקן עירובין וידיים. והטעם שכתב רבי ז"ל כתבו הר"ם במז"ל (הלכות עירובין פ"א ה"ד) ומן האחרונים ז"ל, וכתב רבי האיי ז"ל כי לכך לא נתקנו עד שלמה מפני שהיו כל הימים במלחמות

חצר שהרבה בתים וכו'. כבר נתבאר בתחילת הלכות אלו דרשויות שבת הן שלשה דבר תורה, השנים רשות היחיד ורשות הרבים, והשלישי מקום שאינו לא רשות היחיד ולא רשות הרבים ונקרא מקום פטור, ומותר דבר תורה לטלטל ממנו לרשות הרבים ולרשות היחיד, והרשות הזו נחלק מדבריהם לשתי רשויות האחד היא הנקרא כרמלית והאחד מקום פטור. וחכמים גזרו על הכרמלית והחמירו בה שלא לטלטל בה אלא בארבע אמות כדין רשות הרבים, ולא ממנה לרשות היחיד ולרשות הרבים

204. צ"ל בפ"ק (דף יז ע"א). (וברא"ש כתב אח"כ מנתי' הבונה וכו'. ולכן נתחלף לרבינו בפרק הבונה).

205. המוסגר נוסף בשולי הגליון.

• סימן תפט •

סעיף א

ערבית אחר התפילה מתחילין לספור העומר וכו'.
במנחות פרק ר' ישמעאל (סה ע"ב), תנו רבנן וספרתם
לכם שתהא ספירה לכל אחד ואחד. פירוש מדלא
כתיב וספרת לך כדכתיב גבי שמן[ט] (ויקרא כה
ח), והתם הספירה בבית דין שהיו מברכין בכניסת
השנה, וגמירי רבנן דהאי וספרתם מנין ממש מה
שאיין כן בשאר ספירות הכתובות בתורה. עוד שם
בברייתא, ממחרת השבת ממחרת יום טוב או אינו
אלא ממחרת השבת בראשית, כלומר שבת ממש.
ר' יוסי בר' יהודה אומר הרי הוא אומר תספרו
חמשים יום, כל הספירות שאתה סופר לא יהיו
אלא חמשים וכו'. ומסקינן התם דהאי ממחרת
השבת ממחרת יום טוב הוא. ותניא נמי הכי, מיום
הביאכם תספרו, יכול יקצור ויביא ויספור אימתי
שירצה, ת"ל (דברים טז ט) מהחל חרמש בקמה. פירוש
דאלמא משעת קצירה ספירה, יכול יקצור ויספור
כלומר בזמנו ויביא עומר אימתי שירצה, ת"ל מיום
הביאכם תספרו, אלמא קצירה וספירה והבאה
באין ביום אחד. יכול יקצור ויספור ביום ויביא
ביום, ת"ל שבתות תמימות, אימתי אתה מוצא
תמימות כשאתה מונה מבערב, הא כיצד קצירה
וספירה בלילה והבאה ביום וכו' כדאיתא התם.
וכתב הרא"ש ז"ל (פסחים פ"י סי' מ), יש מקשים כיון
דקרא קאמר תספרו חמשים יום למה אין מונין אלא
מ"ט יום, ודוחקים לפרש הכתוב עד ממחרת השבת
שהוא יום חמשים תספרו. אי נמי חמשים יום
והקרבתם מנחה חדשה דבתריה קאי, והכי קאמר
עד ממחרת השבת תספרו ולא עד בכלל חמשים יום
והקרבתם מנחה חדשה. ולי נראה שאין אנן צריכין
לדוחקים הללו כיון דכתיב בהדיא (שם) שבעה
שבועות תספור אין לספור יותר משבעה שבועות,
ותספרו חמשים יום לא קשי ולא מידי, שכן דרך
המקרא כשיגיע המנין לסכום עשרות פחות אחת
מונה אותו בחשבון עשרות ואינו משגיח על חסרון

האחד, כיוצא בו כל הנפש (הבאה ליעקב) [לבית
יעקב הבאה] מצרימה שבעים נפש (בראשית מו כז), וכן
ארבעים יכנו (דברים כה ג), עכ"ל.

וזמן הספירה מתחילת הלילה וכו'. כך כתב
הרא"ש ז"ל (פסחים פ"י סי' מ). ופירש הר"י ז"ל (מנחות סו
ע"א תוד"ה זכר), ונראה דספק חשיכה יכול לברך ואין
צריך להמתין עד שיהא ודאי לילה כיון דהוי ספיקא
דרבנן, ועוד נראה דעדיף טפי סמוך לחשיכה משום
תמימות. והר"ן ז"ל (פסחים כח ע"א ד"ה וכי) כתב דאין
זה נכון שיכניס עצמו לספק לכתחילה, ואי משום
תמימות אין להחמיר בתמימות בזמן הזה שהוא
מדרבנן מספירה דאורייתא, אלא כל הסופר בלילה
תמימות קרי' ביה, עכ"ל. וכתוב במחזור ויטרי (ח"א
עמ' 103), המתפלל עם הציבור מבעוד יום מונה עמהם
בלא ברכה, מימר אמר אם אזכור בלילה בביתי
אחזור ואברך כדין ונמצא שלא ברכתי לבטלה, ואם
אשכח הרי מניתי ימים ושבועות למצוה. והרשב"א
ז"ל (ח"א סי' רלה) כתב⁴⁴³ על זה דכל שמונה מבעוד
יום לא עשה ולא כלום, אלא הרי הוא עומד ביום
ראשון ומונה יום שני, ואדרבה הוא כמעיד מה
שאינו. ואם שמא יצא בספירה זו ויסמוך בספירה
זו כמו בקריאת שמע של ערב, אם כן כבר יצא
מידי ספירה וכשחזור ומברך בלילה נמצאת ברכה
לבטלה. סוף דבר לא ידעתי לזה הענין עיקר ואין
הרב ז"ל חתום עליו. עכ"ל. והר"ם במז"ל (תמידין
ומוספין פ"ז הכ"ה) כתב שאם מנה ולא ברך יצא, וכן
עיקר. ולפיכך צריך ליהדר כשישאל אותו חברו
כמה ימי הספירה שיאמר לו כך, אתמול היה כך
וכך, שאם יאמר לו היום כך וכך נמצא שכבר מנה
ואינו יכול לחזור ולמנות בברכה. ודוקא כשהגיע
זמן הספירה דהיינו בין השמשות, אבל אם שאל
אותו מבעוד יום ואמר לו כמה יהיה לנו מהספירה
זאת הלילה, יכול לומר לו כך וכך ואין בזה חשש,
כך יש מי שכתב.

ספק ז' של סוכות מיתב יתבי ברוכי לא מברכין, שלא תהא ברכה מכח יום טוב⁴⁴⁷ שני דסוכה כי הוא דרבנן ותעקור יום טוב ראשון של שמיני חג דאורייתא שהוא עומד כנגדה ומשום הכי יתבי ולא מברכין, אבל אנו היאך נעקור ברכת ספירת העומר ביום טוב שני שהיא באה מכח יום טוב ראשון שהוא מן התורה, ונדחה אותה משום יום טוב שני דרבנן שהוא עומד כנגדה ודרבנן לא דחי דאורייתא הילכך מונין ומברכין.

וסופר הימים והשבועים וכו'. שם (מנחות סו ע"א), אמר אביי מצוה למימני יומי ומצוה לממני שבועי, רבנן דבי רב אשי מנו יומי ומנו שבועי, אמימר מני יומי ולא מני שבועי, אמר זכר למקדש בעלמא היא. וכיון דרבנן דבי רב אשי עבדו כאביי קיימא לן כוותיה, ואע"ג דאמימר פליג עליה, וכן הסכימו המפרשים ז"ל. מיהו רוב המפרשים מסכימין דספירת העומר בזמן הזה דליכא הבאה ולא קרבן אינה אלא מדרבנן בעלמא זכר למקדש כדאמר אמימר, אבל מדברי הר"ם במז"ל בפ"ח מהלכות תמידין ומוספין נראה דאף בזמן הזה דאורייתא הוא שכתב שם (פ"ז הכ"ד) שמצוה זו של ספירת העומר על כל איש ישראל ובכל מקום ובכל זמן, ע"כ.

סעיף ז

כתב בהלכות גדולות (הלכות עצרת, ל ע"ד) **שאם שכח לברך כל הלילה שיספור ביום וכו'.** וכן כתב רבי' האיי ז"ל (הביאו הר"ן פסחים כח ע"א ד"ה ומחייבין). ונראה לאחרונים ז"ל דמוכחו לה ממתני' דפרק ר' ישמעאל דמנחות (עא ע"א), דתנן התם מצוה לקצור בלילה ואם נקצר ביום כשר, וכיון דקצירה דאיעבד ביום אף ספירה דאיעבד ביום. אבל הרב רבי' יצחק ז"ל

שכח לספור בתחילת הלילה וכו'. פשוט שם (מנחות סה ע"ב), ובמגילה פרק ב' (כ ע"ב), דקתני התם כל הלילה כשר לקצירת העומר וכו' והא בהא תליא.

ומצוה על כל אחד ואחד וכו'. כבר נתבאר בברייתא דלעיל (מנחות סה ע"ב) וספרתם לכם (ויקרא כג טו) שתהא ספירה לכל אחד ואחד וכו'.

יצריך לספור מעומד וכו'. שם⁴⁴⁴ ת"ר בקמה תחל לספור (דברים טז ט), אל תקרי בקמה אלא בקומה.

ולברך תחילה וכו'. פשוט הוא (פסחים ז ע"ב) כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן אפילו מצות דרבנן. והקשו בתוספות (כתובות עב ע"א ד"ה וספרה) גבי נדה⁴⁴⁵ אמאי אינה מברכת והא כתיב (ויקרא טו כח) וספרה לה, וגבי יובל נמי כתיב (ויקרא כה ח) וספרת לך, ואמאי אין מברכין. ותירצו כיון שנדה⁴⁴⁶ אם ראתה דם בתוך בימי ימי ספירתה סותרת כל מה שספרה הויה לה ברכה לבטלה, וגבי יובל לב"ד הזהיר הכתוב והן מברכין. מיהו שהחיינו אין מברכין, ואע"ג דעומר מזמן לזמן קא אתי. וכתב הרז"ה ז"ל (המאור פסחים כח ע"א), דכיון דאין ספירת העומר אלא לזכר בעלמא אין להטעינו זמן, ועוד שהוא עגמת נפש שאין אנו מקריבין עומר. עוד כתב למה לא נמנה בלא ברכה ביום טוב שני של פסח, כדאמרין בסוכה יתובי יתיבי ברוכי לא מברכין, ועוד מה טעם אין אנו סופרין שתי ספירות מספק כמו שאנו עושים שני ימים טובים מספק. ותירץ שאין להחמיר כל כך כיון שאינו אלא זכר למקדש. ויש אומרים שאם נמנה יום אחד יותר יגיע יום תשעה וארבעים ביום טוב של עצרת ואתי לזלזולי בה, ולפיכך אין סופרים שתי ספירות. ומאי דלא עבדי בלא ברכה, היינו משום דאם אמרו בשמיני

444. כ"כ הרא"ש (פסחים פ"י סי' מא) בשם ת"ר. אולם עי' להרי"ץ גיאת (שערי שמחה, הלכות חדש וספירת העומר, עמ' שמ) שכתב כן בשם רבותיו, וז"ל: אנו כך קבלנו מרבותינו האסמכתא דספירת העומר בעמידה מדכתיב מהחל חרמש בקמה תחל לספור, שאין ת"ל בקמה ומת"ל בקמה ללמדך שבקימה ובעמידה תספור. עכ"ל. ועי' בהערות דבר הלכה שם שהאריך להוכיח שאסמכתא זו היא מדברי הגאונים ולא מהתלמוד. עש"ב.

445. פ"י גבי זבה דאורייתא. וכן נקטו התוס' בקושייתם "זבה".

446. ר"ל זבה.

447. המוסגר נוסף בשוליים.

• סימן תקכד •

סעיף א

אין עולין על גבי אילן וכו'. משנה פרק משילין (לו ע"ב), כל שחייבין עליו משום שבות ומשום רשות ומשום מצוה בשבת, חייבין עליו ביום טוב. כלומר כל שחייבים עליו מדברי סופרים ולא היה בו שום צד מצוה אם היה עושה אותו בחול, או משום צד⁵²⁵ רשות, כלומר שיש בו צד מצוה בחול אבל לא מצוה גמורה, דלגבי מצוה גמורה קרי ליה רשות. או משום מצוה, שיש בעשייתו בחול מצוה גמורה, כמו שכל דברים אלו אסור לעשותן בשבת מדרבנן הכי נמי אסורין ביום טוב. ובמתני' מפרש לכולהו ואלו הן משום שבות, לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקין ולא מטפחין ולא מרקדין ואלו הם משום רשות וכו'. ובגמ', לא עולין באילן גזירה שמא יתלוש דהוי איסורא דאורייתא דהיינו קוצר, ולא רוכבין על גבי בהמה גזירה שמא יחתוך זמורה להנהיגה, ובירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב) אמרו מפני שהוא מצוה על שביתת בהמתו. ולא שטין על פני המים גזירה שמא יעשה חבית של שייטין. ולא מטפחין ולא מרקדין שמא יתקן כלי שיר. ובירושלמי (שם) פי' דסיפוק הוא שעושה אדם בחמתו דכתיב (במדבר כד י) ויספוק את כפיו, טיפוח שעושה מרצונו פי' לשמחה, דאלו משום אבל אפילו בחול המועד אסור, וכדתנן פרק בתרא דמועד קטן (כח ע"ב) נשים במועד מענות אבל לא מטפחות, כמו שיתבאר שם בס"ד. ונתבאר שם בירושלמי מההוא עובדא דחכמים דהוו מטפחין אחורי ידיהון בהילולא דר' שמעון בר רבי דאחורי היד מותר לטפח, וכדאיתא בהלכות בפרקין (כ ע"א). ועוד פירשו בירושלמי (שם) דריקוד עוקר רגלו אחת ומניח אחת, לפיכך אלו המרקדין בשבת וביום טוב באירוסין ובנישואין, ראוי להזהירן ולהוכיחן על כך אם יודע שיקבלו ממנו, ואם לאו הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. וכדאמרין ריש פרק המביא (ל ע"א) על הא מילתא גופא, ולא

יהיו דורות אלו טובים מאותן הדורות וכ"ש שיש להם על מי שיסמוכו, שכתבו בתוספות פרק המביא (שם ד"ה אין) ז"ל, אין מטפחין ואין מרקדין, פרש"י ז"ל שמא יתקן כלי שיר, ומיהו לדידן שרי, דדוקא בימיהם שהיו בקיאים לעשות כלי שירים שייך למיגזר, אבל לדידן אין אנו בקיאים לעשות כלי שירים ולא שייך למיגזר, ע"כ. וכתוב במרדכי (ביצה סי' תרצו), ונראה לי דריקוד וטיפוח לא אסרו אלא לישראל, אבל גוי המנגן בכלי שיר בנישואין, אפילו אם ישראל אומר לו לעשות בשבת שרי, כי אין שמחה לחתן ולכלה בלא כלי שיר, ואיסורא דרבנן שרי במקום מצוה וכו' כמו שכתוב שם.

ולא דנין וכו'. שם במשנה דלעיל (לו ע"ב), ואלו הן משום רשות, לא דנין ולא מקדשין ולא חולצין ולא מייבמין. ופי' בגמ' דכולהו הני טעמא מאי גזרה שמא יכתוב, כלומר שלא יכתוב פסק דין לדיינין, ושטר אירוסין לקידושין, ושטר חליצה לחולצת, וכתובה ליבמה. והקשו עלה בגמ', והא מצוה קא עביד, כלומר אמאי קרי להו רשות, הוה ליה לתנא למחשבינהו בהדי הנך דלקמן דאיתנהו משום מצוה. ותירצו לא דנין לא צריכא דאיכא דעדיף מיניה, ולא מקדשין דאית ליה אשה ובנים וכבר קיים מצות פריה ורביה, ולא חולצין ולא מייבמין לא צריכא דאיכא גדול מיניה, כלומר דמצוה בגדול האחים לייבם, הילכך כיון דבכי האי גוונא מיירי שפיר קרי להו רשות, דאע"ג דאית בכולהו קצת מצוה מכל מקום לאו מצוה גמורה קא עביד, כך פירשה רש"י ז"ל. ומשמע מדבריו דאע"ג דליכא דיינא דעדיף מיניה מכל מקום אסור, וכן גבי קדושין נמי דאע"ג דאין לו אשה ובנים, וביבום וחליצה לית באחין דגדול מיניה אפילו הכי אסור. אבל יש מן המפרשים ור"ת ז"ל (שם תוד"ה ויהא) שפירשו, דמאי דמקשו בגמ' והא מצוה קא עביד אעיקרא דדינא קא מקשו, והכי קאמרי והא מצוה קא עביד וחפצי שמים הן לדון ולישא אשה וליבם את היבמה,

מיניה אפילו הכי אסור ולר"ת מותר. ואני תמה מרבי' ז"ל, למה עשאה בבא בפני עצמה ולא כתבה לעיל בסמוך גבי פלוגתא דרש"י ז"ל ור"ת ז"ל. ומה שהוסיף רבי' ז"ל לכתוב ולא מגרשין, למדה מהתוספתא דביצה (פ"ד ה"ד) דקתני לה התם, ובמתני' דילן לא חש למתנייה דפשוט הוא, דכיון דטעמא דכולהו גזרה שמא יכתוב כ"ש גירושין דלא סגיאל שלא בכתיבה, וצריך ג"כ שיהא נכתב בו ביום. ומכל מקום גבי שכיב מרע הקילו, וכדאמרין פרק הזורק (גיטין ע"ב) דשכיב מרע דתקיף ליה עלמא טובא שרי לגרש, כדי שלא תטרף דעתו עליו.

ולא מקדישין ולא מעריכין וכו'. שם במשנה דלעיל (לו ע"ב), ואלו הן משום מצוה, לא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מגביהין תרומה ומעשרות, כל אלו ביום טוב אמרו כ"ש בשבת, שאין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד. ונתבאר בגמ' דהוי משום מקח וממכר, כלומר דלמקח וממכר דמו שמוציאין מרשותו לרשות הקדש. ועוד נתבאר שם בהלכות (כ ע"ב), דהני מילי דטבילי מאיתמל⁵²⁶, אבל פירי דטבילי האידנא כגון עיסה לאפרושי ממנה חלה, מפרשין ויהבינן לכהן. עוד כתבו בהלכות (שם), ושמעין מיהא דמאן דעבר ואקני בשבת ממקרקעי או ממטלטלי הקנאתו הקנאה, עכ"ל.

וכלן אם עשאו וכו'. ירושלמי הובא שם בהלכות (כ ע"ב), וכולן שעשו בין אנוסין בין שוגגין בין מזידין מה שעשה עשוי בשבת ואין צריך לומר ביום טוב, ע"כ. מיהו בתרומות תנן שאם הפריש תרומה ומעשר בשבת דינו כמבשל בשבת, דבשוגג יאכל במזיד לא יאכל.

ומשנו דמתני' דקתני דאסירי לא דנין בדאיכא דעדיף מיניה, ולא מקדשין בדאית ליה אשה ובנים, ולא מיבמין בדאיכא דגדול מיניה, אבל אי ליכא דעדיף מיניה ובדלית ליה אשה ובנים ובדליכא גדול שרו, דהוו חפצי שמים. וכמו למאי דתניא בכתובות (ה ע"א) ובשבת פרק שואל (קנ ע"א), משדכין על התינוק ליארס וכו'. ומכל מקום כתב ר"ת ז"ל בתשובה (ספר הישר סי' מח), דאין מקדשין אשה בשבת אלא מדוחק גדול, ואפילו קדש מבעוד יום אסור לכונסה לחופה בשבת, שהרי קונה אותה ליורשה. וגרסינן בירושלמי דיומא (פ"א ה"א) ואיתא נמי פ"ק דכתובות (פ"א ה"א), אמר ר' מונא דא אמרה הדין דכנסין ארמלן צריך לכונסן מבעוד יום, שלא יהי כקונה קנין בשבת. ומפרש התם טעמא, דעד שלא כנס אינו זכאי במציאתה ולא במעשה ידיה ובהפרת נדריה, משכנס זכאי בכולן, ונמצא כקונה קנין גמור בשבת. וכן כתב הר"ם נ"ע (הביאו המרדכי ביצה סי' תרצח) דצריך לבא עליה מבעוד יום. ולכן נוהגין במקומות ליחדן אחר ברכת חתנים, כי אין חופה לאלמנה ונמצאת אינה נקנית לו למציאתה ולמעשה ידיה אלא בביאה, על כן אסור לו לעשות ביאה ראשונה בשבת. וכן דעת רבי' ישעיה ז"ל (פסקי רי"ד ביצה לו ע"ב ד"ה מתני') נמי שאסור לכונס, וכתב ז"ל והנכון בעיני שאסור לכונס ביום טוב, דהשתא בחולו של מועד אסור יום טוב עצמו לא כל שכן, וכיון דביום טוב אסור גם בשבת אסור, ע"כ. וסבירא ליה דקתני מתני' אין מיבמין וה"ה לכונסין. ועוד אכתוב בזה בהלכות חול המועד בס"ד.

ולא מיבמין וכו'. כבר נתבאר במתני' דלעיל (לו ע"ב), אלו שחייב עליהן משום רשות וכו'. וכבר כתבנו דעת רש"י ז"ל, דאפילו אית באחין דגדול

• סימן תקכה •

שואל (קמח ע"ב), איתמר הלואת יום טוב רב יוסף אמר לא ניתנה ליתבע, כלומר שאין בית דין נזקקין

סעיף א

הלואת יום טוב פליגי בה וכו'. בשבת ריש פרק

526. פי' מאתמול. (וכן הוא לשון הירושלמי בכמה מקומות, ולשון כמה וכמה ראשונים).